

feretur, & regnum eius quod non corrumpetur. Et hoc loco: Suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur: & regnum eius alteri populo non tradetur: comminuet autem & consumet vniuersa regna hæc, & ipsum stabit in æternum. Hæc omnia oracula explanauit de Christo Gabriel angelus, Dei interpretres & nuntius, cum capite primo apud Lucam his verbis virginem Mariam sanctissimam affatus est: Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur. Et dabit illi dominus Deus sedem David patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Esse Christum regem, asserit ipse dicens secundo psalmo: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum eius. Non conuenire autem hæc Dauidi authori psalmi indicant, quæ statim sequuntur: Dominus dixit ad me: filius meus es tu, ego hodie genui te. Quem locum diuus Paulus capite primo epistolæ ad Hebræos de Christo interpretatur, probans esse eum angelis præstantiorem, à patre cœlesti genitum, de ipsius essentia. Ita Ambrosius, Chrysostomus, Theophilactus, Primasius, & alij locum illum explanant. Dicēs Deus pater: Ego hodie genui te: significat eum esse filium suum naturam. Quemadmodum ens, siue qui est, nomen Dei est, quia in eo nihil est præteritum aut futurum, sed omnia præsentia: ita hoc loco: Ego hodie genui te: hæc vox hodie non tempus significat, sed æternitatem: vt sit sensus: Ego ab æterno genui te. Athanasius tamen ait, verba hæc: Filius meus es tu: ad diuinitatem referri, illa autem: Ego ho-

die genui te: ad humanitatem. Theodorus autem & Hilarius asserunt Dauidem hoc versiculo prædixisse Christi reditum ad vitam. Imò ipse Paulus, qui in epistola ad Hebræos hoc de Christi generatione interpretari videtur, in oratione quam habuit, à Luca in Actis apostolorum literis mandata, ostendit vocabulum, hodie, tempus illud significare, quo Christus ab inferis resurrexit. Ita enim ait de patre loquens: Resuscitans Iesum, sicut in psalmo secundo scriptum est: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Sed non est mirandum, cum certissimum sit, vnum atque eundem locum diuinæ scripturæ multos posse habere sensus etiam literales. Sed vt vnde digressa est, reuertatur oratio: Christus Deus noster rex verus est. De illo enim ait psalmographus psalmo. 73. Rex noster ante secula operatus est salutem in medio terræ. Vbi per mediū terræ Basilus intelligit Hierosolymam. Poteris tamen interpretari: in medio terræ: hoc est palam, & coram mortalibus tanquam id in theatro spectantibus. Et psalmo. 149. Letetur Israël in eo, qui fecit eum, & filie Sion exultent in rege suo: Et Esaias capite. 32. Ecce, inquit, regnabit rex in iustitia, & principes eius in iudicio præerunt. Et capite. 33. Dominus iudex noster, dominus legifer noster, dominus rex noster, ipse saluabit nos. Audi Ieremiam Deum patrem id prædixisse asserentem: Ecce dies venient, dicit dominus, & suscitabo David germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit. Et faciet iudicium & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israël habitabit confidenter, & hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus iustus noster. Hunc locum non solum catholici, sed etiam Hebrai

Theod.

Hilari.

Hebr. 1.

Act. 13.

Psalm 2

Psalm 73.

Basilus

Psalm 149

Esai 32.

Esai 33.

Iere. 23.

bræi intelligunt de Messia, quem Deus appellat germen, siue semen, siue fructu Davidis, quia ex eo secundum carnem duxit genus suum. Vocabulum David est in datiuo tam in Hebræo, quàm in Græco. Et vocabulum Hebræum significans germen significat etiam Oriëtem. Qua ratione ducti septuaginta interpretes verterunt: Et suscitabo Dauidi Oriëtem iustum. Oriësenim Christus appellatur: vt apud Zachariam capite tertio: **Adducam seruum meum Orientem.** Et Zach. 6. capite sexto: **Ecce vir Oriens nomen eius.** Et vbi nos habemus: **Hoc est nomé, quod vocabunt eum, Dominus iustus noster: pro domino est in Hebræo Iehouah, quod nomen Deum significat, & nemini nisi Deo tribuitur.** Constat igitur ex hoc Ieremiæ loco, Christum esse ex familia Davidis, & esse regem, & verum Deum. Et Sophonias capite tertio: **Latare, inquit, & exulta in omni corde filia Ierusalem: abstulit dominus iudicium tuum, auertit inimicos tuos: rex Israël dominus in medio tui.** Vbi pro domino est in Hebræo Iehouah nomé Dei inefabile. Aspicias apertè hunc diuinum vatem asserere Messiam regem esse atque Deum. Ideo vocatur Iesus Christus, hoc est saluator & vnctus: solus Deus est verus saluator, & ipse est verus rex: olim enim rex vngebatur. Vnde volens Matthæus significare eum esse Deum & regem dixit: **Liber generationis Iesu Christi.** Id quod diuini vates prædixerant. At tanta est Iudæorum cæcitas, tam tenebris operiuntur, vt expectent Messiam purum hominem magnas illis ac multas diuitias terræ allaturum. Nihil se extollunt è terra. Eorum caliginem ostēdit ipforum vates Zacharias, cum ait capite

nono: **Exulta satis filia Sion, iubila filia Ierusalem: ecce rex tuus veniet tibi iustus & saluator, ipse pauper ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ.** Quem locum Matthæus capite vigesimo primo de Christo Deo nostro in ingressu Hierosolymæ interpretatur. Hic est rex ille, quem magi Orientales quærebant dicentes, vt refert Matthæus capite secundo: **Vbi est, qui natus est rex Iudæorum? Vidimus enim stellam eius in Oriente, & venimus cum munieribus adorare eum.** Nullus rex natus est rex præter Christum. Ideo diuino spiritu afflato non dicunt: **Vbi est puer, qui natus est? Sed vbi est rex, qui natus est rex?** Hunc alloquens Nathanael verus Israëlita dixit, vt ait primo capite sui euangelij Ioannes: **Rabbi tu es filius Dei, tu es rex Israël.** Et ingrediente illo Hierosolymam honorificè dicebant turbæ, vt ait Lucas capite decimonono: **Benedictus qui venit rex in nomine domini.** Et Pilatus super crucem Hebraicis Græcis ac Latinis literis hunc titulum inscribi in tabula præcepit: **Iesus Nazarenus rex Iudæorum,** vt Ioannes ait capite decimonono: **quæ titulum vetustate ferè consumptum vidi ego Romæ, & manibus tenui.** Aspicias igitur, Christum esse regem, eiusq; regnum æternum esse, quod nulla vetustate delebitur, nulla vnquam obliuione labefactabitur. Sed quia hæc legentibus illa poterit occurrere dubitatio, quale fuerit illud Christi regnum, complectar breui, quid sentiam. Sunt, qui dicant, fuisse Christum temporalem Iudæorum regem, regnumq; illud ad eum deuenisse iure hæreditario, quoniam erat ex familia Davidis, à quo linea recta per regiam prosapiam genus suum ducebat: quod ex primo Matthæi capite

Matt. 21

Matt. 2

Ioan. 1

Luc. 19

Ioan. 19

Matt. 1

capite probare contendunt. At si verba euangelistæ perpendant, qui Iosephi genealogiã describit, qui pater Christi non fuit nisi putatiuus, videbunt Christum dominum descendisse quidem ex Dauide, sed non liquidò constare id esse per lineã rectam. Fateor diuum Matthæum Christi seruatoris progeniem per patres naturales descripsisse, diuum verò Lucam per legales, vt ait Africanus fidelis historicus in tractatione Harmoniæ euangelicæ, quem refert Eusebius Cæsariensis libro primo historiæ ecclesiasticæ. In hac sententia sunt Hieronymus in primum Matthæi caput, Chrysostomus homilia secunda in Matthæum, Augustinus libro secundo de consensu euangelistarum, Damascenus libro quarto fidei orthodoxæ: & alij patres sapientia & sanctimonia admirandi. Sed etsi Matthæus recenset parentes naturales Iosephi, non statim sequitur, Christum qui Mariæ virginis filius est, non Iosephi, ex Dauide per rectã lineam descendisse. Erant quidem ex eadem familia Ioseph & Maria, sed Matthæus nõ Mariæ, sed Iosephi patres iuxta scripturarum morem recenset. Sed esto: do illis descensum hunc per lineã rectã extitisse. Vnde sequitur cum iure hæreditario regnum Iudæorum habuisse? Multi enim filij regis, & nepotes regis, & posterij regum per rectum ductum, reges non sunt, quia solùm maior natu iure hæreditario regnũ adeptus est, interueniente populi consensu, qui illum principem in regem iurauit. Vnde constabat esse Christum ultimo Hierosolymæ regi omnibus alijs ex genere Dauidis sanguine propinquiorem? Vbi factus est conuentus, vbi cum Iudæa pro rege suo acceperit, & iurauerit? Imò Iudæi dicebãt: Nõ habemus regem nisi Cæsa-

re. Quã fieri poterat, vt iure hæreditario succederet in regnũ, quod multo antè nimirũ in trãsmigratione Babylonis extinctũ fuerat? Nã inter captiuitatẽ Sedechiæ vltimi Iudæorũ regis & Christi aduentũ sexceti & quindecim anni interfluxerũt. Quare lógè quidẽ meo iudicio falluntur opinione. Vltimus Iudæorũ rex ex familia Dauidis fuit Sedechias, cuius filij fuerũt corã eo interfecti: & ipse oculis priuatus, vt talis esset eius vultus, qualis erat animus. Ergo ab eo Christus nõ descendit. Sed antea fuerat Iechonias in regia dignitate cõstitutus, qui abductus in Chaldæã fuit in carcerẽ cõiectus. Ac post mortẽ Sedechiæ etiã superstes, sed regno spoliatus vitam degebat. Hic filios habuit, & ab eo Christus dominus duxit genus suũ. At Ieremias cap. 22. de illo hæc verba literis mandauit. Nec erit de semine eius vir, qui sedeat super solium Dauid, & potestatem habeat vltra in Iuda. Qua vaticinatione prædixit fore, vt nullus ex eorum posteris in Iudæa temporaliter regnaret. Ex quo cõcludo, Christum Iesum quĩ ex eo secundum carnem progeniem ducebat, nõ regnasse temporaliter Hierosolymæ. Fuit quidem in Babylonica seruitute sceptrũ & dominium quoddam in tribu Iuda, sed non regnum. Imò postea in libertatem pristinam reducti Iudæi non reges, sed gubernatores habuerũt vsque ad Herodem Ascalonitam, qui cum Iudæus non esset, regnum obtinuit, cuius clauum impiè & tyrannicè tenuit. Quare perspicuum est Christum Deum nostrũ non adeptum esse iure hæreditario Iudæorum regnum. Quimpotius, vt ego mihi statuo, nunquam fuit rex temporalis Iudæorum, eo modo quo sunt reges terræ: non quòd non posset, siquidem

C O M M E N T . I N D A N I .

Deus erat: sed nec voluit, nec eum decebat, nec cum eius conueniebat instituto. Descendit enim è cœli fastigio in terram, vt diuinam legem doceret, animos hominum qui in tenebris versabantur, diuino lumine illustraret, & à peccatis eriperet. Induit humanam naturam, vt fuso pro nobis sanguine suo mentes nostras expiaret, eisque viam muniret ad immortalè beatitudinem consequendam. Non igitur venit, vt regnum temporale obtineret, sed vt nos morte sua redimeret, & in animi humilitate rectaque viuendi ratione non solùm verbis, sed factis etiam instrueret. Ipse sciens venturam esse turbam, vt eum regem constitueret propter miracula, quæ edebat omnè naturæ vim
 Ioan. 6. superatâ, se in fugâ cõiecit, vt diuus Ioannes capite sexto sui euangelij testatum reliquit. Et vt ait diuus Matthæus capite 22
 Matt. 22. discipulis suis dixit: Filius hominis nõ venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemptionem pro multis. Sed dices: Erat rex temporalis, sed non utebatur potestate, nec munera regis exercebat. Quorsum tale regnum? Quid conferebat in illum? Si rex huiusmodi erat, quare regni munera non obibat? Si non obiturus erat, quorsum rex erat? Quî fieri potuit, vt ille regnum obtineret, qui paupertatem dilexit, qui inopiam elegit, qui mundi opes & honores contempsit, qui nos docuit res illas spernere, quæ illustres & præclaræ mortalibus videtur, ad quas plerique stimulis concitati rapiuntur? Deinde cum ipse Christus sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, vt verbis vtat diui Pauli capite. 1. ad Hebræos: cum sit verbum apud Deum & Deus sit
 H. br. 1. verbum, vt diuus ait Ioannes in euangelij sui principio: cum sit verus Deus, & vt

verbis vtat Apocalypsis capite. 19. cum Apoc. 19. sit rex regum & dominus dominatium, cum sit dominus ac rex cœli & terræ, eiusque regnum atq; dominiũ sit æternũ, vt ostēdimus apertissimè, quæ illi gloria cumulabatur, si esset tēporalis Iudæorum rex in angulo mundi, in parte quadã Palæstinæ? Nullum regnum temporale terminatũ est æternũ: atqui Christi regnum est æternum, ergo Christi regnum non est temporale terminatum. Tum sic: Regnum Iudæorũ fuit tēporale terminatum: atqui regnum Christi non fuit tēporale terminatum; ergo regnũ Christi non est regnum Iudæorum: & ex consequente Christus nõ fuit rex temporalis Iudæorum. Fuit quidem, & est semper rex, sed spiritualis & æternus, nunc in ecclesia militante, & postea in cœlũ translata triumphante. Vt autem huius assertionis veritas maneat perspecta ac perspicua, nõnulla afferã loca ex diuinis literis hoc ipsum indicantia. Christus secũdo psalmo ita loquens inducitur: Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montẽ sanctũ eius, prædicans præceptum eius. Vbi per montem Sion ecclesia intelligitur, vt ibi asserit Augustinus. Hilarius etiam eundem explanans locum apertè asserit, mōtem illum sanctum Sionem non esse terrenæ ciuitatis homicidæ, quam dominus plorauit. Rufinus, Aquileiensis, Raynerius, Titelmanus, glossa interlinearis, & Antonius Marinarius in sua consonantia de ecclesia catholica locum illum interpretantur. Vt autem Christus officium suum ostenderet, adiecit: prædicans præceptum eius. Ad hoc enim venit in mundum, vt ait diuus Ioannes capite. 18. vt testimonium perhiberet veritati. Nonne vides, quàm diuersum opus à munere regum

Psalm.

August. Hilarius

Rufinus Rayna. Titelm. Marin.

Ioan 18.

COMMENT. IN DANI.

me: ad annuntiandum mansuetis me mi-
 fit, vt mederer cōtritis corde. Et diuinus
 Pſal. 44 pſaltes eum alloquens : Vnxit te Deus
 Deus tuus oleo lætitiæ præ confortibus
 tuis. Vocabulum Deus priore loco in vo-
 catiuo est, posteriore verò in nominatiuo,
 Aquila. vt Aquilæ versio apertissimè ostēdit. Ac
 si dicat: Te ô Deus immēse, ô Christe san-
 cte vnxit Deus tuus pretioso oleo spiritua-
 li longè vberius, quàm cæteros, qui sunt
 tui confortes. Oleū lætitiæ interpretatur
 Ast. 10. diuus Petrus capite decimo Actorū apo-
 stolorum esse Spiritū Sāctum, cū ait de
 Christo loquens: Quem vnxit Deus Spi-
 ritu Sācto. Quod additur: præ cōfortibus
 tuis: explicatur à diuo Ioanne capite. 3. e-
 uāgelij, vbi Christus describitur accepisse
 Ioan. 3. spiritū nō ad mēsuram, quem credimus
 fuisse ad mensuram datum viris sanctis,
 qui hīc cōsortes eius dicuntur. Nec pos-
 sumus dicere non intelligi hunc locū de
 Hebr. 1. Christo, siquidē de illo diuus Paulus capi-
 te. 1. epistolæ ad Hebræos illud interpreta-
 tur. Hoc spirituale & diuinum Christi re-
 gnū eluxit mirabiliter die paschatis, quo
 ipse ad vitam redijt, sanctosq; patres qui
 in Limbo detinebantur, ad vitam clarita-
 te micantes reuocauit. Id intuens animo
 Pſal. 109 David illum alloquēs cōcinebat: Tecum
 principium in die virtutis tuæ in splēdo-
 ribus sanctorum. Pro principio habent Se-
 ptuaginta, archi, quod & principiū signi-
 ficat, & principatum, siue regnum. Vnde
 potest ita verti locus ille: Tecum princi-
 patus in die resurrectionis tuæ inter splē-
 dores sanctorū: eorū scilicet qui cū Chri-
 Pſal. 92. sto ad vitā reuertebātur. De die illo ceci-
 nit idem vates: Dominus regnavit, deco-
 rem indutus est. Hic est dies, de quo dixit
 Ioan. 8. Christus capite octauo euangelij Ioānis:
 Abraham pater vester exultauit, vt vide-

ret diem meum: vidit, & gauisus est. Præ Ioan. 18.
 terea interrogatus Christus à Pilato an
 rex esset, interrogauit eum vicissim, vtrū
 illud à se ipso diceret, an alij dixissent de il-
 lo. Ac si quæreret, de quo regno id intelli-
 geret, de seculari & terreno, an de spiritua-
 li & cœlesti. Et vrgēti illū Pilato respōdit,
 se esse regem, sed regnum suum non esse
 de hoc mūdo, hoc est nō esse illius generis,
 cuius sunt regna temporalia & caduca.
 Quid apertius dici poterat? Quid clarius?
 Ob eam causam titulus regni eius non ad
 ipsius pedes, sed ad caput fuit positus, quia
 regnum eius non tēporale est, nec abiectū,
 nec terrenum, sed spirituale, altum, & cœ-
 leste. Nonne aspicias hoc eius responsioni
 cōuenire? Nōne intueris, Christū asseruif-
 se se esse regem, sed nō tēporalē? Nec ob-
 stat Iudæorum obiectio dicentiū diuinos
 vates firmis cōsignasse monimētis Chri-
 stum regnaturū Hierosolymæ, & in mon-
 te sancto Sion. Nam non de vrbe illa vati-
 cinationes intelligūtur, quæ erat diuinorū
 vatum interfectrix, quā scimus esse euer-
 sam, & in cineres redactā: sed de ecclesia
 sancta catholica. Hæc est ciuitas Dei viuus
 ex lapidibus cōstructa, qui sunt veri Israë-
 litæ secundum spiritum, vt ait capite no-
 no epistolæ ad Romanos apostolus. Instāt Rom. 9.
 nihilominus tamen multi asserētes fuis-
 se temporale Iudæorum regnū ablatum,
 & per Christum restitutū. Ad cuius pro-
 bationem locum illum citant patriarchæ
 Iacob capite. 49. Genesis: Non aufere- Gen. 49
 tur sceptrum de Iuda, & dux de femo-
 re eius, donec veniat, qui mittendus est:
 & ipse erit expectatio Gentium. Nam
 pro, qui mittendus est, habet paraphra-
 sis Chaldaica: Messias. Cū autem
 Messias idem sit quod Christus, & Chri-
 stus idem quod vnctus, & per vnctum
 rex

Chry
 Theoc
 Diodo
 Eucher
 Albiu

Gen. 4

COMMENT. IN DANI.

Esai.7. prædixerat his verbis Esaias capite septimo: Ecce virgo concipiet, & pariet filiū, & vocabitur nomen eius Emanuel, quod sonat nobiscum Deus. De ea vaticinatus est Ezechiel capite. 44. sub figura portæ Orientalis clausæ in æternum, per quam Deus egressus est: quia de sanctissima Maria perpetuæ virginitati consecrata natus est mundi saluator. Hanc perpetuam deigenitricis virginitatē adūbrauit pura illa & veluti virginea terra, ex qua primus Adam typus futuri fuit mirabiliter formatus. Fuit etiam adumbrata, vt ait diuus Bernardus, in rubo, qui ardebat, & non comburebatur. Et in virga Aaronis, quæ absque naturali virtute fructum produxit. Capite quadragesimonono Genesim vbi nos habemus: Donec veniat, qui mittendus est: habet litera Hebræa: Donec veniat Siloh: quod vocabulū potest deriuari à Salach, quod est mittere, & à Sil, quod est filius. Primam deriuationē secutus est noster interpret: secundā sequuntur alij, vertentes: Donec veniat filius suus, vel filius sui. Quis est hic, qui est filius sui, nisi Christus, qui est filius Dei? Cū autē in terra patrem non habuerit, sed matrē, est necessariò dicendum, esse illam virginitate præditam. Ipse Deus ædificauit sibi humanitatem iuxta illud capitis noni Prouerbiorum: Sapientia ædificauit sibi domum. Deinde capite trigesimo eorundem Prouerbiorum ait ita Salomon: Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: via aquilæ in cælo, via colubri super petram, & via nauis in medio maris, & via viri in adolescentula. Pro quo in codicibus minimè correctis est: & via viri in adolescentia. Sed in codicibus emendatis & puris non est adolescentia, sed adolescentula: pro qua in

Hebraico est Halma, quæ vox virginem adolescentulam significat. Pro quo noster interpret apud Esaiā capite septimo vertit virginem dicens: Ecce virgo cōcipiet. Vbi etiam Septuaginta virginem transtulerunt. Hæc via viri in virgine est conceptio Christi in vtero virginali, quam Salomon admirabatur. Et quoniam sacratissima deigenitrix Maria fuit semper virgo, appellatur in Canticis hortus conclusus, & fons signatus. Quatuor sunt ortus, primus fuit hominis absque viro & fœmina, nimirum procreatio Adæ ex limbo terræ: secundus ex viro absque fœmina, nempe procreatio Heuæ ex Adam: tertius ex viro & fœmina, qui est communis hominum: quartus ex fœmina absque viro, qui est Christi ex virgine gloriosa Maria. Hæc est quarta illa generatio, de qua illud potest intelligi, quod Deus dixit Abrahamæ, fore, vt generatione quarta reuerterentur eius filij ad terram promissionis, hoc est ad cœlestem patriam, ad gloriam sempiternam, ad quam nemo ingrediebatur ante aduentum Christi. At postquam ille natus est ex virgine, ingressuri erant illuc filij Abrahamæ secundum spiritum, qui sunt veri Christiani. Diuus enim Paulus capite quarto epistolæ ad Romanos vocat Abraham patrem omnium credentium. Et capite tertio ad Galatas: Abrahamæ autem per repromissionem donauit Deus. Et paulo post: Vt promissio, inquit, ex fide Iesu Christi daretur creditibus. Omnes enim qui in Christi fide charitate formata decedunt è vita, ad cœlestem patriam verā promissionis terrā aut cōfestim si nihil habent, quod purgēt, aut si habēt, perpurgati ingrediuntur. Aspicias igitur montē hūc ex quo excisus est lapis

fine

Prou.9.

Prou.30

Esai.7.

Cant.4.

Genes.

Genes.

Genes.

Rom.4.

Galat.

Augu.

Amb.

Hipp.

Tit.

Hefy.

Pfal.

Matt.

1.Petr.

Ephes.

sine manibus esse sanctissimam deigeni-
 tricem Mariam semper virginē. Diuus
 August. Augustinus tractatione nona in Ioānem
 hunc locū explanans: De quo, inquit, mō-
 te p̄ceditur hic lapis, nisi de regno Iudēo-
 rum, vnde dominus Iesus Christus secun-
 dum carnē natus est. Idē etiā ait tractatio-
 ne prima in epistolā primā diui Ioannis.
 Ambro. Diuus Ambrosius sermone. 70. Mons, in-
 quit, de mōte sine manibus cōcidētū est
 filius de patre absq; vllius creationis ac-
 cessu. Hippol. Hippolitus hoc ad secūdū Iesu Chri-
 sti aduentū referendū putat. Et per illud,
 sine manibus, intelligit repētē & inopina-
 to. Ac si dicat: Non vehetur Christus per
 manus paulatim, sed in ictu oculi veniet
 mundū iudicaturus. Alij per verba hęc, si-
 ne manibus, interpretatur, sine nostris o-
 peribus & meritis, sed misericordia sua:
 iuxta illud apostoli ad Titū capi. 3. Appa-
 ruit benignitas & humanitas saluatoris
 nostri Dei: nō ex operibus iustitiæ, quæ fe-
 cimur nos, sed secundū suā misericordiā
 saluos nos fecit. Omnes has expositiones
 admittit hic locus, sed prima meo iudicio
 inter omnes vna eminent, alijs cōmunior,
 & prestātor, & ad literę institutū accōmo-
 datior. Ea est Hesychie Hierosolymitani
 & multorū aliorū insignium authorum.
 ¶ *Lapis sine manibus.* Hic lapis est Chri-
 stus, de quo ait diuinus psaltes: Lapidem
 quē reprobauerunt ædificantes, hic factus
 est in caput anguli. Nam ille quē scribę &
 pharisæi tanquam lapidē inutile, nulliq;
 loco aptum abiecerant, collocatus fuit in
 in potiore & digniore ecclesiæ loco: est e-
 nim eius caput & rex. Hūc locū interpre-
 tatur de se ipso Christus Iesus apud Mat-
 thæū capite. 21. Et de eodē Christo diuus
 1 Petr. 2. Petrus. 2. prioris suæ canonicæ. Et diuus
 Ephes. 2. Paulus capite secundo ad Ephesios. Eun-

dem appellat etiam Esaias lapidem capi-
 te. 8. dicens: Erit vobis in sanctificationē,
 in lapidem autem offensionis & petram
 scandali duabus domibus Israël. Et. 18. Ecce
 Esai. 18. ego mitto in fundamentum Sion lapi-
 dem, lapidem angularem, probatum, pre-
 tiosum, in fundamento positum. Qui in
 eum crediderit, non confundetur. Appel-
 latur fundamentum Sionis, quia super il-
 lum fundata est ecclesia nomine Sionis si-
 gnificata: & angularis, quia totū continet
 ædificium ecclesię, & duos parietes in vno
 angulo coniunxit, Hebręos scilicet & Gē-
 tiles, religione antea ac moribus discrepā-
 tes, quos in corpus vnum coagmentauit.
 De eo ait capite tertio Zacharias: Ecce la-
 pis, quem dedi vobis: & super lapidē vnū
 septem oculi sunt. Hoc est, septem dona-
 Spiritus Sancti. Vel vt ait venerabilis Be-
 da, super Christum vniuersitas scientiæ
 spiritualis inhabitat. Poteris per septē in-
 telligere multos, & per oculos fontes: sole-
 mus enim fontes oculos aquæ appellare.
 Est enim Christus plenus fontibus miseri-
 cordiæ. Fuit etiā Christus adūbratus in la-
 pide, qui virga percussus vim aquarū pro-
 fudit: de quo ait apostolus capite. 10. epi-
 stolæ. 1. ad Corinthios: Petra autem erat
 Christus. Et in lapide, super quo Iacob po-
 suit caput, quē vnxit, & erexit in titulum.
 Ita locū illū interpretatur Cyrillus Alexā-
 drinus dicens: Lapis à patriarcha vnctus
 Christus est: erectus est autem, quia à mor-
 tuis resurgens super cœlos ascendit. Et
 Gregorius primo Regum. Hic est la-
 pis, quem Paulus in laudem fidelium
 prædicat, dicens: Aedificati super fun-
 damentum apostolorum & prophetarū
 ipso summo angulari lapide Christo Ie-
 su. Similiter, Isidorus, & Rupertus: in-
 terpretatur.

COMMENT. IN DANI.

¶ *Et comminuit testam & ferrum.* Hoc est, euertit totam statuam, per quam quatuor regna significabantur. Ratio autem quare Daniel de his tantum quatuor regnis seu imperijs mentionem facit, est propter eorum potentiam & præstantiã: & quia ab illis erant Iudæi diuersis temporibus affligendi.

¶ *Deus magnus.* Hic est, quem montem magnum paulo antea vocauit. Christus enim Deus noster est rex regum, vt verbis vtat Apocalypsis Ioannis, & dominus dominantium. De eo ait capite secundo Esaias: Erit in nouissimis diebus præparatus mons domus domini in vertice montium, & eleuabitur super colles: & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi. Ad Christum enim alij eunt paulatim diuitijs onusti: alij vehementer & festinanter vacui curis seculi & opibus: qui instar fluuiorum rapidorum ad Christum fluunt. Illud psalmi. 33. Accedite ad eum, & illuminamini: potest verti ex Hebræo: Accedite ad illum, & fluite. De hoc monte magno qui terram impleuit, & in gentia edidit miracula ait Dauid psalmo. 71. Benedictus dominus Deus Israël, qui facit mirabilia solus: & benedictum nomen maiestatis eius in æternum: & replebitur maiestate eius omnis terra: fiat, fiat. Et ipse apud Malachiam capite primo: A solis, inquit, ortu vsq; ad occasum magnum est nomen meum in gentibus. Et in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda. Appellatur Deus magnus ad falsorum deorum differentiam, qui parui sunt: eius autem magnitudinis non est finis.

H ¶ *Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, & Daniël adorauit: & hostias & incensum præcepit, vt sacrificarent ei. Lo*

quens ergo rex ait Danieli: Verè Deus vester Deus deorum est, & dominus regum, & reuelans mysteria: quoniam tu potuisti aperire hoc sacramentum. Tunc rex Daniëlem in sublime extulit: & munera multa & magna dedit ei: & constituit eum principem super omnes prouincias Babylonis: & præfectum & magistratum super cunctos sapientes Babylonis. Daniel autem postulauit à rege: & constituit super opera prouinciæ Babylonis Sidrach, Misach, & Abdenago. Ipse autem Daniel erat in foribus regis.

¶ *Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam.* Tanta admiratione obstupefactus est ob diuinam maiestatem, quam in admirabili Danielis sapientia perpendebat, vt se abiecerit coram Deo, ruens in faciem suam.

¶ *Et Daniëlem adorauit.* Non vt Deum, sed vt Dei seruum. Ac non tam Daniëlem, quàm in Daniele Deum coluit, qui ei arcana somnij aperuerat. Vide, quanta sit Dei potentia, qui effecit, vt ille qui reges domuerat, & magnam orbis terrarum partem suo imperio subiecerat, qui superbia inflatus omnia contemnebat, eum supplex animo humili veneraretur, & coleret, quem captiuum ex Iudæa secum duxerat. Porphyrius homo pestilens & audax, & acerrimus nostræ religionis hostis inuehitur in Daniëlem, quem vocat incrimen, eius splendorem maculare contendens, quòd à rege potentissimo se coli pateretur. Imò asserit esse totum hoc commentitium, nunquamque euenisse. Non intelligebat impius homo cultum hunc non Danieli, sed Deo in illo exhibitum ac tributum fuisse. Ipse enim Daniel ei dixerat, Deum cœli sibi mysteriũ illud indicasse. Quare statim rex: Verè, inquit, Deus vester Deus deorum est. Ac
cum

eum coluit in diuino illo vate. Id quod Alexandrum Magnum fecisse in pontifice Ioiada Iosephus libro antiquitatũ vndecimo testatur. Appellat autem Nabuchodonosor Deum cœli Deum deorum, quia ei ea patefecit, quæ dij Babyloniorum patefacere non potuerunt. Aut accipit deos pro regibus, optimatibus, & iudicibus. Quemadmodum psalmographus, cum ait psalmo. 49. Deus deorum dominus locutus est. Dionysius tamen Areopagita in libro de diuinis nominibus deos aliquo modo vocari ait mentes illas cœlestes à materiæ concretione separatas, quas Latini theologi Græco vocabulo angelos appellat. Et Plato asseruit inter Deum ac hominem medias quasdam esse potestates intersitas, quæ ab aliquibus mentes, ab alijs genij, ab alijs spiritus, à nostris angeli vocantur.

¶ Reuelans mysteria. Id est patefaciens occulta ijs, quos diligit. Volens Dauid ostendere fuisse Deo charum, eum alloquens aiebat: Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi.

¶ Tunc rex Danielem in sublime extulit. Hoc est, tunc Nabuchodonosor magnis Danielem affecit honoribus, & è tenebris in lucem reuocauit. Suscepit Daniel amplissimos dignitatis gradus, vt illis Deo seruiret, & exules Hebræos mœrore leuaret. Quod in Mardocheo apud Asuerum factum esse diuinæ literæ in libro Ester memoriæ prodiderunt.

¶ Daniel autem postulauit à rege. Noluit solus splendorem dignitatis obtinere: sed pro socijs orauit, cuius precibus fuerunt in honore ac decore constituti. Non obliuiscitur eorum, cum quibus ad Deũ pias fuderat preces, & qui secum fuerant in discrimen capitis vocati. Eos voluit

suæ prosperitatis efficere consortes, qui suæ calamitatis fuerant participes. Cum eorum virtutem haberet multis in locis perspectam & exploratam, ea nixus confidebat, nullum illis detrimentum honores illos allaturos esse. Vt ignis vehemens ligna in se conuertit: sic flâma diuini amoris opes & dignitates in suos vsus trãsfert. Et vt ille sarmentis augetur, & ascendit in sublime: sic illa diuitijs & honoribus accrescit, & propagatur. Intuens hoc Salomon: Redemptio, inquit, animæ viri diuitiæ sunt. Et iterum. Corona sapientium diuitiæ eorum. Ideo Deus Abrahamum, & alios quos charos habebat, multarum rerum affluentibus copijs ditauit. At plerumque diuitiæ damnum inferunt possidentibus: & viri iusti qui animum à contagione corporis segregarunt, semper in diuitijs graue pondus senserunt. Vbi de ipso Abrahamo ait scriptura capite ter-tiodesimo Genesis: Erat autem diues valde in possessione auri & argenti: habet alia versio: Erat autem grauis vehementer. Diuitiarũ pondere grauabatur. Cum enim opes seculi sint, viro pio diuinæ philosophiæ dedito graues sunt. Et Ecclesiasticus capite octauo ait: Multos perdidit aurum & argentum, cordaque regũ peruertit. Et diuus Paulus capite primo prioris ad Timotheum: Qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum diaboli. Vt rota cum mouetur, quanto sublimius eleuatur à parte posteriore, tanto magis deprimitur ab anteriore: sic qui ad mundi honores, diuitias, & dignitates ascendit, quanto altius effertur à parte rerum prosperarum, tanto plerumque velocius cadit à parte virtutum: Itaque prosperitate alij meliores efficiuntur, alij peiores. Quemadmodum solel-

Similia.

Prou. 13

Prou. 14

Genes. 13

Gen. 24

Genes. 13

.03

Eccles. 8

1. Tim. 1.

Similitudo.

Similitudo.

COMMENT . I N D A N I .

quiescit cera, durefcit lutum: ita rerum hu-
 manarum splendore & felicitate vir pius
 benignior efficitur, impius autem insolé-
 tior redditur. Illud velim perpendas, &
 iterum ac iterum memoria repetas, tan-
 tam esse in rebus humanis varietatem,
 tantam inconstantiam, vt nemo sit, qui
 debeat in illis spem ac fiduciam colloca-
 re. Sapientes Babylonis illustri laude cele-
 brati in puncto temporis iubentur occi-
 di: & in summum capitis periculum ac-
 cersiti intercessione Danielis liberantur.
 Daniel eiusque socij, qui in silentio iace-
 bant, captiui, afflicti, neglecti, subito eri-
 guntur, & in excelso dignitatis gradu col-
 locantur. Vide Dei potentiam, de quo ait
 Psal. 112. diuinus citharædus psalmo. 112. Suscitas
 à terra inopem, & de stercore eriges pau-
 perem, vt collocet eum cum principibus,
 cum principibus populi sui. Vt ligna in
 profundum gurgitis proiecta non diu ita
 latent, quin ad summum ascendant, &
 appareant in sublimi: sic viri humiles &
 pij virtutibus septi non possunt diu abs-
 condi: nam Deus eos operiri non sinit:
 qui potius eorum merita ita Deo ordi-
 nante eos extollunt, vt in omni hominũ
 cœtu celebrentur. Sed intuerè, quot bona
 ex impia regis crudelitate dimanarũt. E-
 rat aduersus sapietes inflamatus furore,
 spumabat ex ore scelusanhelas immanita-
 tem, ardebant oculi, toto ex vultu crude-
 litas emicabat: ac ex hac ira intolerabili
 deduxit Deus admirabilia cõmoda. Da-
 niel orauit pro inimicis, fudit ad Deum
 pias preces, fuit ei patefactum somnium
 regis, ipse rex immanitatem deposuit,
 cognouit Dei sapientiam & bonitatem,
 coluit illum, intellexit mundi varietatẽ,
 & Danielem, eiusque socios debitis diui-
 tijs ac honoribus amplificauit.

¶ Ipse autem Daniel erat in foribus regis.
 Hoc est, custodi ebat aulam. Vel sedebat
 in porta regis, vt scilicet redderet ius. Ac
 si dicat: Erat iudex. Solebant enim iudi-
 ces in portis vrbiũ sedere, & iudicia a-
 gitare. Vnde capite Deuteronomij deci- Deut. 17
 moseptimo ait Deus: Si iudicum inter
 portas tuas videris verba variari, &c. Et
 capite. 21. loquens de filio contumace, pa- Deut. 21
 tri suo non obtemperante: Apprehen-
 dent, inquit, eum, & ducent ad seniores
 ciuitatis illius, & ad portam iudicij. Da-
 uid psalmo. 225. loquens de viro iusto, qui Psal. 25
 nulla afficitur ignominia, cum in iudicio
 disceptat: Non confundetur, inquit, cum
 loquetur inimicis suis in porta. Eodem
 modo accipitur capite. 5. Amos, cum di- Amos 5
 uinus ille vates iudices eos reprehendit,
 qui aduersus pauperes sententiam iniuste
 ferebant, dicens: Pauperes deprimentes
 in porta. Et capite octauo Zachariæ di- Zach. 8
 centis: Veritatem & iudicium pacis iudi-
 cate in portis vestris. Et quia portæ vrbis
 erant loca publica, accipitur aliquando
 porta pro illis, vt apud psalmographum
 psalmo. 68. Aduersum me loquebantur, Psal. 68
 qui sedebant in porta. Hoc est in locis pu-
 blicis. Et apud Amos quinto: Odio ha- Amos 5
 buerunt corripientem in porta. Hoc est
 concionatorem vitia publicè reprehenden-
 dentem. Et quia in portis ciuitatum erant
 arma & munitiones, accipiuntur portæ
 pro omnibus machinis & instrumentis
 bellicis, & copijs militum armatorũ. Ad
 id alludere videtur Christus dominus a-
 pud Matthæũ capite sextodecimo, cum Matt. 16
 ait: Super hanc petram ædificabo eccle-
 siam meam: & portæ inferi non præuale-
 bunt aduersus eam. Cum infernus sit ve-
 luti vrbs, cuius princeps est Lucifer, per
 portas eius intelliguntur arma demonũ,
 confi-

consilia, artes & munitiones, quibus tyrā
 ni, & hæretici, & tetri homines scelerum
 maculis notati armati bella inferunt eccle
 siæ catholicæ, quam semper oppugnant,
 sed nunquam expugnabunt. Fortasse por
 tas inferorum appellat homines impios,
 à quibus alij pendere videntur, qui non
 solum obsunt, quòd ipsi corrumpuntur,
 sed etiam quòd alios corrumpunt, plus in
 terdum exemplo, quàm peccato nocen
 tes. Eam ob causam portæ tartari appellā
 tur, quia per eos multi illuc ingrediuntur.
 Apostolos portas cœli appellamus, quòd
 eorū doctrina, vita, miraculis, exēplo, &
 intercessione multi intrent in cœlu, vbi
 Deo fruuntur. Ita enim ait capite. 21. Apo
 calypsis beatus Ioannes: Habebat ciuitas,
 nimirum cœlestis, portas duodecim, &
 in portis angelos duodecim, & nomina
 inscripta, quæ sunt nomina duodecim tri
 buum filiorum Israël. Cognitū est enim
 & perspectum per duodecim tribus duo
 decim apostolos significari. Præterea por
 ta mortis idem est quod periculum capi
 tis. Tunc aliquis dicitur in porta interi
 tus esse, cum discriminibus expositus in
 summo periculo mortis versatur. Ita in
 telligitur versus ille psalmi noni, Qui
 exaltas me de portis mortis, vt annun
 tiem omnes laudationes tuas in portis fi
 liæ Sion. Ac si dicat: Tu Deus sancte me
 eripis ab imminentibus periculis, à Sau
 lis insidijs, à cæde, quam mihi minita
 tur, vt te laudibus celebrem in locis pu
 blicis Hierosolymæ. Vocatur etiam por
 ta mortis & exitij vita contaminata, &
 flagitijs irretita: contra verò porta vite di
 citur vita seiuncta ab impuritate scelerū,
 & in virtute, & constantia, & recta viuen
 diratione constituta. Ad id respexit do
 minus Iesus, cum dixit capite Matthæi

septimo: Intrate per angustam portam:
 quia lata porta & spatiosa via est, quæ du
 cit ad perditionem: & multi sunt, qui in
 trant per eam. Quoniam angusta porta,
 & arcta via est, quæ ducit ad vitam: & pau
 ci sunt, qui inueniunt eam. De hac porta
 scriptum est psalmo. 117. Hæc porta do
 mini, iusti intrabunt per eam. Et psal
 mo. 86. Diligit dominus portas Sion su
 per omnia tabernacula Iacob. Vbi iuxta
 Hieronymi sententiam nō loquitur Da
 uid de Sione terrena, nec de portis illius
 vrbs in monte illō sitæ, quas scimus esse
 in puluerem conuersas: sed de vita bene
 acta, de fide, spe, & charitate, cæterisque
 virtutibus, quibus patet aditus ad cœle
 stem Sionem, ad æternam Hierosoly
 mam, vbi sancti admirabili splendore ful
 gentes requiescunt.

Annotations ex He
 bræo in caput se
 cundum.

T cōterritus est spiritus eius.
 In Hebraico est: וַתִּירָא
 וַתִּירָא וַתִּירָא וַתִּירָא
 Rucho. Verbum est וַתִּירָא
 Paham, quod significat

conterere, conterere, contundere, palpi
 tare, agitare, turbare, confundere. Pagni
 nus vertit: Cōtritus est spiritus eius. Alij:
 Agitatus est spiritus eius. Eodem modo
 habet litera Hebræa Genesis quadrage
 simo primo, vbi loquēs de Pharaone som
 nijs turbato ait: Facto mane pauore per
 territus. Quæ verba possunt ita verti: Fa
 cto mane cōterritus est spiritus eius. Reu
 chlinus in vocabulario vertit: Palpitauit
 spiritus eius. Alij: Palpitauit cor eius. Pa
 raphrasis

raphraſis Chaldaica habet: Conturbatū
 Vatabl. eſt cor eius. Vatablus: Conſternatum eſt
 cor eius. Quibus modis hic Danielis lo-
 cus transferri poteſt. Ita etiam verba illa
 quæ paulo poſt protulit Nabuchodono-
 for: Et mente confuſus: poſſunt verti: Et
 conturbatus eſt, vel conterritus eſt, vel cō-
 fuſus eſt ſpiritus meus. Eodem verbo uti
 Pſal. 76. tur pſalmographus pſalmo. 76. cum ait:
 Turbatus ſum, & non ſum locutus. Ac ſi
 dicat: Tanto pauore conterritus ſum, vt
 loqui non potuerim. Ab hoc verbo deri-
 uatur Paham, quod ſignificat pedē, quod
 conterat terram. Significat etiam ma-
 leum, quo aliquid contūditur, & teritur:
 & manum quæ terit & contundit. Hoc
 vocabulum numero multitudinis aſſert
 Pſal. 93. Dauid pſalmo. 73. pro quo Septuaginta
 tranſtulerunt *χειρας*: quos ſecutus no-
 ſter interpres vertit manus dicens: Leua
 manuſtuas in ſuperbias eorum. Vt ſit ſen-
 ſus: Caſtiga domine aſperè impiorum
 ſuperbiam. Qui enim vult aliquem duri-
 ter verberare, manus extollit, vt vehemē-
 tius inferat flagellum. Poteſt locus ille ita
 verti: Leua pedes tuos in ſuperbias eorū
 in finem. Hoc eſt, conculca, & contunde
 ſcleratorum inſolentiam & arrogantiam
 vſque ad extremum. Vel: extolle maleos
 tuos: vel terrores tuos in diſſipationē eo-
 rum in perpetuum. Significat quoque
 Paham vicem, & Pahamim in numero
 Num. 20. duali bis: vt Numerorum. 20. Percutiens
 virga bis ſilicem egreſſæ ſunt aquæ lar-
 giſſimæ, ita vt populus biberet, & iumen-
 ta. Dixitque dominus ad Moſem & Aa-
 ron: Quia non credidiſtis mihi, vt ſancti-
 ficaretis me coram filijs Iſraëlis, non in-
 troducetis hos populos in terram, quam
 dedi eis. Hæc ibi. Ex quibus colliges Mo-
 ſem & Aaronem illic in crimen incidif-

ſe, propter quod Deus eos puniuit. Sed
 quoniam in hunc incidi locum, non pu-
 to incommodum eſſe explicare, in quo
 viri illi peccauerunt. Chryſoſtomus ho- Chryſo.
 milia ſexta de pœnitentia ait peccatum
 illud fuiſſe ingrati animi crimen. Sed ne
 ſcio qua in re obliuio illa beneficij con-
 ſiſtebat: nec ipſe illud explicat. Auguſti- Auguſt.
 nus contra Fauſtum Manichæum ait pec-
 catum illud fuiſſe fidei titubationem. Ac
 vt Moſes petrā percutiens virga de Dei
 virtute dubitauit: ita populus Iudaicus
 Chriſtum ligno crucis affigens, eum vir-
 tutē Dei eſſe nō credidit. Sed ſicut ex per-
 cuſſa petra fluxit ſitiētibus aqua: ſic plaga
 dominicæ paſſionis effecta eſt vita cre-
 dentibus. Nam vt ait in priore ad Corin- 1. Cor. 10
 thios apoſtolus: Petra autem erat Chri-
 ſtus. Et explicans idem Auguſtinus locū
 illum pſalmi. 105. Irritauerunt eum ada- Pſal. 105
 quam contraditionis: & vexatus eſt Mo-
 ſes propter eos, quia exacerbauerunt ſpi-
 ritū eius: & diſtinxit in labijs ſuis. Quid
 eſt, inquit, diſtinxit? Dubitanter petrā
 virga percuffit: ideo hoc miraculū diſtin-
 xit à cæteris miraculis, in quibus non du-
 bitauerat. In tractatione vna de vtilitate
 pœnitentiæ, & homilia vigefima ſepti-
 ma tōmo decimo attribuit idem Augu- Auguſt.
 ſtinus Moſi dubitationem in fide. Lyrā- Lyrā.
 nus etiam explicans locum illum Nume-
 rorum ait Moſem dubitaſſe, non de Dei
 potentia, ſed de effectu ob ſclera Iudæo-
 rum. Ideo aquas primo icſtu non exiuiſſe
 propter Moſis dubitationem, exiuiſſe au-
 tem ſecundo, vt verbum Dei implere-
 tur. Ait enim ſcriptura Moſem bis petrā Num. 20
 virga percuffiſſe. Aſpicias doctores hos in
 ea eſſe ſententia, vt exiſtiment, Moſis &
 Aaronis peccatum in fidei dubitatione
 extitiſſe. Id videntur indicare verba, qui- Num. 20
 bus

Exod.

Pſal. 118

Paguin

bus Deus eos reprehendit dicens: Quia nō credidistis mihi, vt sanctificaretis me coram filijs Israēl. At durum aliquantulum videtur dicere, hos duos viros Mo-
 sem & Aaronem tanta sapientia & fide præcellentes, tanta sanctitate & nobilitate præstantes in fide illius Dei cuius perspicua miracula & admiranda prodigia viderant, dubitasse. Ego existimo eorū peccatum in fractione obedientiæ fuisse, nō in fidei dubitatione. Peccauerunt enim, quòd non allocuti sunt petram, sicut eis præceperat Deus, qui dixerat illis: Loqui mini ad petram coram eis, & ipsa dabit aquas. At ipsi non allocuti fuerunt illam, sed bis eam percusserunt. Iam petra virga percussa dederat aquas coram populo, vt capite. 17. Exodi diuinæ literæ memoriæ prodiderunt. Et fuisset nouum miraculum, quo Dei nomen sanctificaretur, si coram populo ad præsentiam virgæ Moses & Aaron præciperent petræ in Dei nomine, & illa sine virgæ percussione, sed Dei verbo obediens vim aquarum profunderet. Poterant enim tūc Hebræos reprehendere, quòd præceptis Dei non obtemperarent rationis participes, cum lapis sensu carens sine vlla percussione verbo Dei obediens copiā emitteret aquarum. Nec obstat, quod sequitur: Quia non credidistis mihi: accipitur enim verbū credere pro obedire: vt psalmo. 118. Bonitatem, & disciplinā, & scientiam doce me: quia mandatis tuis credidi. Paremus enim præceptis, & præcipiēti credimus. Aut accipitur credere pro perseuerare, seu permanere, aut stabiliri. Verbum enim Aman quod est in Hebræo, non solum credere significat, sed firmum, stabilem, & permanentem esse, vt Xantes Pagninus in Thesauro testa-

tur. Vnde quod nos habemus psalmo. 77. Psal. 77. Nec fideles habiti sunt in testamento eius: potest verti: Nec firmi, aut stabiles, aut constantes fuerunt in pacto eius. Illud etiam secundi Regum. 7. Fidelis erit domus tua, & regnum tuum vsq; in æternum: potest verti: Permanebit, vel stabilietur, vel firmabitur domus tua, seu familia tua, &c. Quare verba illa: Quia nō credidistis mihi: poterunt etiam ita verti: Quia non fuistis firmi: quia promiseratis mihi esse omnibus præceptis meis obtemperaturos, quod nunc minimè fecistis. Peccauerunt igitur, vt mea fert opinio, quia petram non fuerunt allocuti. At si diui Augustini sententiam sequi malueris, non errabis: est enim probabilis, & à viro sapientissimo ad omnia summa nato multis in locis asserta. Ego autem quòd me coniectura duceret, exposui: quod cū omnibus alijs quæ dixero, sanctæ matris ecclesiæ Romanæ, & catholicorum doctorum correctioni subijcio.

¶ *Spiritus eius.* Pro spiritu est in Hebræo רוּחַ Ruach, quæ vox spiritum significat, mentem, animam, iram, ventum, angelum, superbiam, partem, seu plagam. Pro anima accipitur ab Ecclesiaste capite duo decimo: Reuertatur puluis in terram suā, vnde erat: & spiritus redeat ad Deū, qui dedit illum. Et psalmo. 103. Auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur. Et salmo. 75. Terribili, & ei qui auferit spiritum principū. Pro quo potes vertere: Terribili, & vindemiāti spiritum principum. Pro auferre est in Hebræo verbum בָּצַר Batzar, quod vindemiare etiam significat. Domus ac familia regia est vinea quædam, quam dominus vindemiat, cum vult, eripiēs principibus vitam. Sed quoniam spiritus significat

COMMENT. IN DANI.

gnificat ventum, & accipitur pro vanitate, & insolentia, & elatione, vt apud Iob capite quintodecimo: Quid tumer contra Deum spiritus tuus? Et capite Prouerbiorum sextodecimo: Contritionem precedit superbia, & ante ruinam exaltatur spiritus: poteris versiculum illum psalmodographi ita transferre: Terribili, & frangenti superbiam principū. Solet enim Deus aliquando superbiorum conatus infringere, qui vanis opinionibus inflati alios contemnunt: & omnia excelsa sibi sumentes & arrogantes in magnis erroribus versantur. Sumitur aliquando spiritus pro Spiritu Sancto: vt Iudicum tertio: Fuit in eo spiritus domini. Et primi Regum sextodecimo: Spiritus autem domini recessit à Saul. Et Esaiæ quadragesimo octauo: Nunc dominus meus misit me, & spiritus eius. Et Genesis primo: Spiritus domini ferebatur super aquas. Existimant nonnulli per spiritum hoc loco intelligi ventum: ideoque appellari spiritum domini, quod fuerit à domino missus: & quòd ea quæ magna sunt, appellatur Dei, vt montes Dei, cedri Dei, ciuitas Dei. Sed cum ventus sit aer motus propter terræ exhalationes, vt aiunt philosophi, & prima die creationis mundi, quando spiritus domini ferebatur super aquas, adhuc non esset aer, nec exhalatio, imò nec terra, perspicuum est, nec ventum fuisse. Quare debet intelligi locus ille de Spiritu Sancto. Et pro ferebatur est in Hebræo Merachepheth, à verbo Rachaph, quod significat etiam incubare, & confouere. Incubabat enim Spiritus Sanctus super molem illam nomine aquarum significatam, eamque confouebat instar volucris ouis calore vitam largientis. Ipse enim est, qui vitam dat. Si autem viuifica

tor est, vt ita loquar, consequenter conditor & creator. Quòd si conditor & creator, ergo Deus: tertia sanctissimæ trinitatis persona: quæ solet mitti à patre. Vnde eum alloquens diuinus vates psalmo. 103. Psal. 103. aiebat: Emitte spiritum tuum, & creabuntur. Cum enim missio in sui ratione importet processionem ab alio, & in diuinis secundum originem, vt verbis vtar diui Thomæ articulo quarto quæstionis Thom. quadragesimæ terciæ primæ partis, pater autem non sit ab alio: nullo modo conuenit ei mitti: sed solum filio, & Spiritu Sancto, quibus conuenit esse ab alio. Et Spiritui Sancto tribuitur viuificatio. Quare de eo locus ille Genesis intelligitur. Magnus Basilius primam tangit opinionem: Basilius sed statim ait in hunc modum. Siue quod verius est, & à maioribus nostris probatum, Spiritus Sanctus Spiritus Dei sit dictus: propterea quòd obseruatum est talè de illo peculiari modo scripturam præcipueque facere mentionem: & nihil aliud spiritum Dei appellare, quàm ipsum Spiritum Sanctum, qui diuinæ beatæque trinitatis numerum complet. Hactenus ille. Et affert statim in medium sententiã cuiusdam Syri in scientia rerum diuinarum instructissimi, asserentis verbum Rachaph, pro quo nos habemus ferebatur, fouere etiam significare: vt intelligeremus Spiritum Sanctum vitalem focūditatem aquis illis seu materiæ illi aquarum nomine significatæ præbuisse ad effigiem auis vitalem vim ouis imprimentem. In eadē sententiã est Hieronymus Hierou. in quæstionibus Hebraicis in Genesim, Gregorius Nyssenus in libro, qui inscribitur, Selecta testimonia ex vetere testamento contra Iudæos, Augustinus, Diodorus, Iunilius, Rupertus, Eucherius, Eucher. Cyrillus,

Cyri
Ambro

Hesiod

Eugubi

Plato.

Sapien

Homer

Nyssen.

Xenop

Cyrillus, & Ambrosius: qui non solum ait intelligi locum illum de Spiritu Sancto, tertia sanctissimæ trinitatis persona, sed etiam hanc esse sanctorum & fidelium sententiam. Id videtur ecclesia significare in missali in prosa quadam solennitatis Spiritus Sancti, ubi eum ita alloquitur. Quando machinam per verbum suum fecit Deus cœli terræ marium, tu super aquas forurus eas lumen tuum expandisti spiritus. Id quod Moses appellat aquas, appellat Hesiodus Chaos, & quod ille vocat spiritum domini, vocat hic amorem, ut constat ex eius carmine ab Augustino Eugubino in Cosmo poeia citato. Per amorem autem Spiritus Sanctus intelligitur. Etiam nonnulli ex gentilibus dicebant esse in diuinis Spiritum Sanctum. Id existimo voluisse Platonem significare libro decimo de legibus, cum dixit, esse quandam mentem optimam omnia regentem, & ut ita dicam, viuificantem, quam animam mundi vocauit, forte quia legerat eam in principio mundi latam super aquas, numinis sui potentiam in rerum conditarum creatione ostendisse. Ex illis enim aquis à Deo primo die creatis, ex mole illa & machina factæ sunt visibiles creaturæ, iuxta id capitis vndecimi libri Sapientia: Non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa. Vel ut potest rectissimè ex Græco verti: ex materia informi. Ideo ex aquis creatæ sunt visibiles creaturæ, ut earum instabilitatem, vicissitudinem, & inconstantiam cognosceremus. Id voluit significare Homerus, cum dixit, omnia fuisse ab aquis Oceani creatæ, quæ vltro citroque fluunt, ac refluunt, & nunquam subsistunt. Unde Xenophanes: Nos omnes, inquit, aqua

sumus: hoc est instabiles & inconstantes, conditi ex aquis. Hoc referebatur ad aquas illas, super quas in mundi principio spiritus domini ferebatur. Pro quo Tharghū Hierosolymitanum habet: Spiritus misericordiarum & gratiæ flabat super facies aquarum. Vbi vides spiritum domini loco illo esse Spiritum Sanctum. Veteres Hebræi aiunt spiritum illum, qui ferebatur super aquas, esse spiritum Messia, ut refert Eugubinus in psalmum. 103. Theodoretus tamen, & nostra hac memoria Hieronymus ab Oleastro per spiritum domini intelligunt ventum. Caietanus intelligit angelicum spiritum ministrum Dei, qui machinam illam velocissimè mouebat. Omnes hæc opiniones sunt probabiles: sed quæ per spiritum domini interpretatur Spiritum Sanctum, est meo quidem iudicio multo illustrior & præstantior. Insuper Spiritus Sanctus appellatur etiam spiritus principalis: ut psalmo quinquagesimo. Spiritu principali confirma me. Vbi pro principali est in Græca versione ἡγεμονικὸς, hoc est regius, principalis, munificus, quod sit liberalis, & munus largitor. In Hebræo est נְדִיבָה Nedhibah, quæ vox præter alias significationes significat voluntarium. Petebatur à Deo David, ut sibi spiritum confirmaret, quo sponte & alacriter ei seruiret, & libenter cupiditatibus & perturbationibus imperaret. Accipitur enim spiritus pro angelo: ut psalmo. 103. Qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem. Hoc est, qui mentes illas beatas quas cœlestes spiritus vocamus, facis nuntias, & ministras tuæ voluntatis. Angelus enim idem est quod nuntius. Unde apostolus Hebræorum primo: Nonne, inquit, omnes sunt administratorij spiritus

COMMENT. IN DANI.

spiritus in ministeriū missi, propter eos qui hereditatem capiunt salutis? Hos spiritus vocat psalmographus angelos & ignem vrentem ad celeritatem & vim eorum significandam. Ita locum illum Theodoretus & Euthymius explanant. Accipitur etiam pro dæmone: vt primi Regum capite sextodecimo: Exagitabat eum spiritus nequam. Et tertij Regum vigesimo secundo appellatur spiritus: & paulo post spiritus mendax. Fortasse de illo intelligitur id, quod dominus Iesus dicebat discipulis suis Matthæi vigesimo sexto: Vigilate, & orate, vt non intretis in tentationem: spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Ac si diceret: Vigiliis agentes attendite, & preces fundite, ne vos tentator expugnet: ille enim dæmon est, & spiritus promptus ad tentandum: vos autem infirmi. Quare oportet, vt vigilijs & obsecrationibus armemini aduersus illum. Sumitur etiam spiritus pro lege noua: vt in epistola posteriore ad Corinthios capite tertio: Litera occidit, spiritus autem viuificat. Litera est lex vetus cum suis cerimonijs, & iudicijs, & sacrificijs: spiritus autem euangelium. Accipitur quoque spiritus pro vera & spiritali intelligentia, vt psalmo. 118. Os meū aperui, & attraxi spiritum. Quibus verbis diuinus vates animum mysteriorum diuinorum cupidum, & præ desiderio celestis scientiæ anhelantem, & voti competentem ostendit. Et capite Ecclesiastici. 39 Spiritu intelligentiæ replebit illum. Præterea accipitur pro inspiratione, vt Ezechielis tertio: Ingressus est in me spiritus. Postremò accipitur pro apparitione, vt aiunt nonnulli, in quam significationem accipiendum putant spiritum hoc Danielis loco. Et conterritus est spiritus eius.

Hoc est, & hæc eius apparitio in somnijs dissoluta est quasi ventus, instar visionis quæ statim euanescit. Plerique tamen spiritum pro animo accipiunt, qui viget, qui intelligit, qui meminit, qui præuidet, qui corpus moderatur: qui si excelsus est & erectus & firmus, non discedit à virtute. Si autem abiectus est, imbecillus, inconstans, à gradu honestatis facile deijcitur: modò tumet, modò frangitur: & turbulētis perturbationibus concitatus nec cohibere se potest, nec quo loco vult, insistere. Huiusmodi fuit spiritus Nabuchodonosoris, qui fuit somnij oblitus, & stupore turbatus instar aquæ quæ cum imaginē rei oppositæ repræsentaret, turbata fuit: & exagitata imaginem non reddidit, & tranquillitatem amisit. Ex quo effectum est, vt ea quæreret à sapientibus, quæ illi nulla humana ratione consequi valebant.

¶ *Et somnium eius ab eo.* In Hebræo est: וְשָׁנְתוּ כְּהִיתָה עִלָּיו Vxenatho Niheithah Halau. Prima vox significat somnum, & somnium, secunda est verbum substantiuum, & significat esse, fieri, frangi, teri, fugere, reputare. Septuaginta habent: Somnium eius fuit ab eo. Hoc est ortum est ab eo, quod cogitauerat. Vel fuit ab eo nimirum separatū. Pagninus vertit: Et somnus eius fractus est ei. Vt sit sensus: Interruptus est somnus eius, ita vt amplius dormire non posset. Illud capitis tertijdecimi Prouerbiorum: Desiderium si compleatur, delectat animam: potest verti: Desiderium si frangatur, vel si fugiat aut euanescat, oblectat animā. Cum rerum inutilium desiderio tenemur, affligimur: at si illud relinquimus, oblectamur. Magno enim gaudio afficitur animus, cum ab eò noxia discedunt desideria. Capite primo libri Regum tertij in

oratio-

Similitudo.

Pagninus.

Prouerbia.

3. Reg.

oratione quã habuit Bethsabee apud Dauidem, petens ab eo, vt Salomon eius filius acciperet clauum regni, non autem Adonias, ita eum fuit allocutus. Cum dormierit dominus meus rex cum patribus suis, erimus ego, & filius meus Salomon peccatores. Vbi pro erimus est hoc idem verbum חַיִּיחַ Haiiah, quod vt diximus, esse significat, & reputare. Quare potest verti locus ille: reputabimur ego & filius meus Salomon peccatores. Dicit enim populus eum non potuisse regnum obtinere propter flagitia nostra. Sed quoniam vocabulum significans peccatorem significat etiam errantem: poteris reddere: Erimus aberrantes scilicet à scopo: hoc est omni spe frustrati. Ac quanto maiore spe regni tenebamur, tanto maiorem dolorem nobis asferet frustratio. Fortasse per peccatores intelligit peccata. Et tunc erit sensus. Si filius meus non regnauerit, vt mihi promisisti, ambo occidemur: ego & ille morte plectemur: Erimus peccata, hoc est pœna & sacrificium pro peccato. Sumitur enim aliquando peccatum pro pœna peccati, vt Genesis quarto: Si male egeris, statim in foribus peccatum tuum aderit. Hoc est, si peccaueris, confestim punieris: erit punitio tua in foribus, id est præstò aderit. Et secundi Regum duodecimo: Dominus transtulit peccatum tuum: hoc est pœnã: quam pro peccato merebaris. Et capite quarto Osee: Peccata populi mei comedent sacerdotes: hoc est victimas, & sacrificia oblata pro peccato. Vnde diuus Paulus appellat Christum Iesum peccatum, hoc est hostiam & sacrificium pro peccato. Ita illud intelligitur Romanorũ octauui: Deus filium suum misit in similitudine carnis peccati: & de peccato damnauit

peccatum. Ac si dicat: Et per Iesum Christum factum sacrificiũ pro peccato ipsum peccatum damnauit. Et in posteriore ad Corinthios capite. 5. Eum, inquit, qui nõ nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso. Ac si dicat: Deus pater constituit victimam & hostiam pro peccato nostro filium suum, qui nullũ fecerat peccatũ, vt nos iustificaremur ab eo per ipsum Christum filium eius. Id quidẽ est, quod ait in priore canonica diuus Petrus capite. 2. de Christo loquens: Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum. Tulit enim pœnam nostrorum scelerũ pendens in cruce. Id prædixerat capite. 53. his verbis Esaias: Verè langores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Aspicias igitur peccatũ accipi aliquando pro sacrificio & punitioe, & verbum Haiiah quod significat esse, significare etiam frãgere, & fugere, in quas significationes hoc Danielis loco accipitur à Latinis interpretibus.

¶ *Rex in sempiternum iure.* Pro in sempiternum est in Chaldaeo, לְעֹלָמִים Lehalmin. Pro quo Hebræi dicunt חַיִּיחַ Holam, & לְעֹלָמִים Leholam. Holam significat seculum, perpetuũ, sempiternũ: Leholam significat in seculũ, in perpetuũ in sempiternum. Itaque significat durationem iuxta subiectam materiã, de ætate ad quã accõmodatur. Illud Exodi. 21. Erit ei seruus in seculum: Et illud Deuteronomij. 15. Seruiet tibi vsque in æternum: intelliguntur vsque ad iubileum. Illud autem Genesis. 13. Omnem terram quam conspicias, tibi dabo, & semini tuo vsque in sempiternum: Et illud Genesis. 17. Dabo tibi, & semini tuo post te omnẽ terram Chanaan in possessionẽ æter-

H nam:

COMMENT. IN DANI.

nam : non intelligebantur, nisi vsque ad
 euangelij promulgationē, & legem nouā
 Gene. 17. latam per Christum mundo nuntiatam.
 Quēadmodū illud de circuncisione eodē
 capite : Erit pactum meum in carne ve-
 stra in fœdus perpetuum. Pro viue est in
 Chaldeo ^{וַיַּחַי} Cheij. Pro quo toto Septua-
 ginta transtulerunt : Rex in secula viue.
 Verbum est ^{וַיַּחַי} Chaiach, quod signifi-
 cat viuere, & viuificare, vt ita dicam: vt
 Haba. 3. apud Habacuch. 3. Domine opus tuum,
 in medio annorum viuifica illud. Ac si di-
 cat: Hominum genus ô Deus sancte o-
 pus tuum est: ideo ob immensam bonita-
 tē tuā in medio annorū, hoc est, priusquā
 mundus finiatur, mitte ad illud filiū tuū
 vnigenam, qui vita est, vt illi vitam lar-
 giatur. A verbo hoc deriuatur Chaiah,
 Psa. 54. quod significat viuēs: vt psalmo. 54. Des-
 cendāt in infernū viuētes. Pro quo noster
 interpretes vertit aliquādo ferā, aliquando
 Gen. 37. bestia: vt Genesis. 37. Fera pessima come-
 dit eum. Et psalmo. 73. Ne tradas bestiis
 Psa. 73. animam confitentem tibi. Sed quoniam
 idem vocabulum ferā & bestiam signifi-
 cans significat etiam congregationē, &
 vocabulum pro quo Septuaginta verte-
 runt confitentes, significat turturem, &
 Hieron. legem : transtulit beatus Hieronymus:
 Ne tradas bestiis animam eruditam in le-
 Pagnin. ge tua. Et Pagninus: Ne tradas cōgrega-
 tioni inimicorum animā turturis tuę. Ac
 si dicat: Ne tradas domine vitam gentis
 Hebrææ exercitui hostium suorum. Gé-
 tem illam appellat turturem ob imbecil-
 litatem & mœstitiā, qua opprimebatur,
 quòd se cinctam ab inimicis intueretur.
 Et quia populus ille Deū laudibus effere-
 bat, appellant illum Septuaginta confitē-
 tem Deo, idem est confiteri, quod lauda-
 Hieron. re, & Hieronymus: eruditū in lege Dei.

Potest verti: Ne tradas coetui hominum
 animam turturis tuę. Vt sit sensus. Cu-
 pio domine ab hominum coetu ac fre-
 quentia discedere, mēque in solitudinem
 recipere instar turturis loca solitaria que-
 rentis, vt aptius possim in diuinam phi-
 losophiam incumbere, & cœlestia my-
 steria contemplari. Quapropter te obse-
 cro & obtestor, ne me turturi similem
 tradas turbulentis negotijs, & hominum
 congregationi ac frequentia. Ab hoc
 verbo Chaiah deriuatur hoc nomē Cha-
 ijm, quod vitam significat: vt psalmo vi Psa. 29.
 gesimo nono. Ira in indignatione eius,
 & vita in voluntate eius. Potest verti:
 Momentum in indignatione eius, & vi-
 ta in beneuolentia eius. Pro quo Hie- Hieron.
 ronymus vertit: Ad momentum est ira
 eius, & vita in repropitiatione eius.
 Pro ira est in Hebræo ^{רגח} Regach, quod
 momentum etiam significat, vt Thre- Thre.
 norum quarto: Quæ subuersa est in mo-
 mento. Pagninus habet: Momentum est Pagnin.
 in furore eius, vita in voluntate eius. Pa-
 raphrasis Chaldaica habet: Vna hora in-
 dignatio eius, vita æterna bona volun-
 tas eius. Vult diuinus vates significare, pa-
 rum durare iram Dei aduersus homines,
 vitam autem quam eis largiri deside-
 rat, æternam esse. Si à sceleribus nostris
 ad ipsum conuertimur, facilè placatur.
 Quocunque enim die ingemuerit vera
 contritione peccator, amplius eius flagi-
 tiorum, vt ipse Deus ait apud Ezechie- Ezech.
 lem, non recordabitur.
 ¶ Non est homo super terram, qui sermonē
 tuum rex possit implere. In Chaldæo nō est
 pronomē, tuū. Potest verti. Nō est homo
 super terram, qui negotium regis possit
 indicare. Sed idē est sensus. Septuaginta
 habent: Non est homo in arida, qui possit
 verbum

verbum regis notum facere. Pro homine est in Chaldaeo 𐤀𐤍𐤁𐤏 Anax, qui Hebraicè dicitur אנוח Enox. Vnde Anox significat dolorem, afflictionē, & calamitatē: quòd homo his plenus sit. Ideo ait Psalmo graphus. 9. psalmo: Sciāt gētes, quoniā homines sunt. Id intelligēs Menāder: Hæc duo, inquit, inseparabilia sunt, viuere & dolere Anux significat violentū, & plenū dolere: vt Iob. 34. Violenta sagitta mea absque vilo peccato. Ac si dicat. Vulnus meum plenum est doloribus, quod Deus mihi inflixit absque vilo scelere meo.

¶ *Sermo enim quem tu queris rex, grauis est. Septuaginta habēt: Sermo quem rex interrogat, grauis est. Potest verti: rarus est: aut inuentu difficilis. Nam in Chaldaeo est: 𐤁𐤏𐤏𐤁 Iaccirah. Verbum Hebraicū est 𐤏𐤏 Iacar, quod significat rarus esse, pretiosum esse, honorabile esse, æstimare, & pretiū ponere: vt Esaiæ. 43. Ex quo honorabilis factus es in oculis meis. Quod potest verti: Ex quo pretiosus factus es. Pro æstimare, quod alij dicunt appretiare accipitur capite Zachariæ. 11. Decorū pretiū, quo appretiatus sum à vobis. Verba sunt Christi decorum pretium ironicè vocātis triginta illos numos argēteos, quibus Iudæi illū emerunt. Verba Zachariæ hæc sunt: Appenderūt mercedē meā triginta argenteos. Et dixit dominus ad me: projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum domini ad statuarium. Quorū verborum hic est sensus. Emerūt me, ait Christus, triginta argenteis. Et ait Zacharias: Dixit dominus ad me: fac in visione prophetica, quod facturus est Iudas proditor: projice mercedem illam, hoc est triginta illos argenteos ad figulum seu sta-*

tuarium, qui ex argilla statuas facit, & alia opera. Id est, vt ex illis ematur ager figuli. Projice, inquit, magnificentum & decorum pretium illud, quo me appenderūt. Tunc ego, ait diuinus vates, in visione illa imaginaria tuli triginta illos argēteos, & proieci illos in templū ad emendū agrū figuli. Hæc est huius orationis explanatio. Diuus Matthæus vbi literis mādauit Iudæ desperationē, & argenteorū quibus dominum vendiderat, proiectic-nem in templū, quibus emptus est ager figuli in peregrinorū sepulturā, adiecit: Tūc impletum est, quod dictū est per Ieremiā prophetā dicentē: Et acceperunt triginta argenteos pretiū appretiati, quem appretiauerunt à filijs Israhel: & dederunt eos in agrum figuli: sicut constituit mihi dominus. Hæc verba aliquam habent similitudinem cū verbis Zachariæ. Sed mirum est videre, quam diuersè ea citauerit euangelista. Sunt, qui existiment, non esse Zachariæ testimonium illud citatum: nā euāgelista ait: Quod dictum est per Ieremiam prophetam: Zachariæ verò non meminit. Et aiunt locum citatum ab euangelista esse apud Ieremiam capite trigesimo secundo: vbi ita ait: Intellexi autem, quòd verbum domini esset: & emi agrum ab Hanameel filio patruī mei, qui est in Anathoth. Et appēdi ei argentum septē stateres, & decem argēteos. Hæc Ieremias. Per septem stateres & decem argenteos intelligūt pretium triginta illorū numorum argenti, quibus vēditus fuit saluator noster. Diuus Augustinus libro tertio de consensu euangelistarum existimat euangelistam sumpsisse vaticinationem illā, quam affert, partim à Ieremia, partim à Zacharia: sed nominasse solum Ieremiā ob maiorem eius nominis celebritatē. Et

COMMENT. IN DANI.

nonnullis in codicibus non esse Ieremiã, sed solum prophetam, hoc modo: Tunc impletum est, quod dictum est per prophetam dicentem: Et acceperunt, &c. Origenes in commentarijs in Matthæum suspicatur fuisse librarij seu scriptoris alicuius erratum, qui pro Zacharia posuit Ieremiã: aut desumptã esse authoritatem hanc ex aliquo Ieremiã libro, qui modò nõ extat. Perspicuum est enim multos huiusmodi libros desiderari, vt liber bellorũ domini, cuius fit mentio Numerorũ. 5. & liber iustorum cuius meminit scriptura. 10. Iosue: & 2. Regũ. 1. Quem librũ Theodoretus Cyrẽsis episcopus in quæstionibus in Iesum Naue existimat fuisse vetustissimũ commentariũ, ex quo historia libri Iosue collecta fuerit. Et libri alij non extant, quos scriptura refert, vt ex libris Regũ & Paralipomenõ constare videmus. Esse autem locum illũ ex aliquo Ieremiã libro, quem modò nõ habemus, desumptum, est satis probabile. Nec solum Origenes in ea est sententia, sed etiam Euthymius in Matthæum, Eusebius Cæsariensis libro decimo de demonstratione euãgelica, Nicolaus Zegerus in scolijis in locos difficiles, Isidorus Brixianus in Matthæum, Finus Hadrianus libro septimo flagelli Iudæorum, & alij. Sed quod me mirũ in modũ mouet, vt in hanc sententiam adducar, est diuus Hieronymus in commentarijs in illũ Matthei locũ, cuius ad literam hæc sunt verba: Legi nuper in quodam Hebraico volumine, quod Nazarenę sectæ mihi Hebræus obtulit, Ieremiã apocryphũ: in quo hæc quę citat Matthæus, ad verbũ scripta reperi. Hæc ille. Quanquam librum illũ vocat apocryphũ, tamen verus erat. Et fuit euãgelista diuinitus instructus sanctum vatẽ Ieremiam verba illa literis mãdasse, quæ

in libro illo scripta erant. Nam locus Ieremiã quem habemus, à verbis à Matthæo citatis longè distare videtur. Scripsisse autẽ Ieremiam libros alios, præter eos quos habemus asserit Sixtus Senẽsis libro. 2. Bibliothecæ sanctæ, in qua admirabilem suam ostendit eruditionem.

¶ *Requisiuit de lege atque sententia ab Arioch principe militiae regis.* Pro militia est in Chaldæo 𐤀𐤁𐤁𐤀 Tabbachaia. Verbum Hebræum est טבַח Tabach, quod significat occidere, & immolare. Vnde Tabach significat carnificem, lanium, coquum, quod animalia occidat. Septuaginta verterunt: principem coquorum. Pagninus: principem occiditium. Alij: præfectum rerum capitaliũ. Eodẽ modo Genes. 37. capite vbi cõmunis editio habet: Vendiderunt Ioseph in Egypto Putiphari eunucho Pharaonis, magistro militũ. Pro magistro militum habent Septuaginta: magistro coquorũ. Alij: magistro laniorum. Alij: præfecto carnificum. Paraphrasis Chaldaica Oncheli habet: magistro militum: cum editione vulgata.

¶ *Est Deus in cælo reuelans mysteria.* Pagninus vertit: Est Deus in cælo, qui reuelat secreta. Alij: Existit in cælo Deus aperiens arcana. Quæ in idem recidunt. Hoc capite arcanum, secretũ, mysteriũ pro eodem accipiuntur. Verbum גלה Galah pro quo Latinus noster interpret vertit reuelare, significat indicare, illustrare, aperire, migrare, excedere, captiuum ducere, transferre. Quarto capite primi Regum vbi nos habemus: Translata est gloria domini de Israël, eò quod capta est arca Dei: pro translata est, verbum est Galah. Ideo poterat verti: Captiua ducta est gloria domini ex Israël. Hoc verbo vtitur Amos capite. 3.

pro

pro indicare & reuelare: Non facit dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretum suum seruis suis. Et pro capi Ezechiel capite trigesimo nono: In iniquitate sua capta est domus Israël. Potest verti: In iniquitate sua aperta est domus Israël. Metaphora sumpta à domo, quæ si aperta est, prædæ patet, & direptioni committitur. Vt sit sensus: Populus Iudaicus amplissimis olim virtutum ornamentis locupletatus aperuit ostia vndique hostibus animorum, qui in eum irruentes illum spoliarunt, & cuncta quæ in bonis poterant numerari, illis abstulerunt. Et quoniam verbum hoc Galah significat indicare, dicuntur specula Gelonim, quòd in illis oppositorum imagines aperte ac perspicue appareant, atque proferantur, vultusque intuentium sibipsis indicentur. Et quoniam in Deo animæ sanctæ multa vident, appellatur Deus capite septimo Sapientiae speculum sine macula. Melius enim mentes separatae diuinæ visioni in cælo fruente vident solem, & lunam, & reliqua sidera, monumenta manuum diuinarum sempiterna, in diuina essentia, quam cum in corporibus versabantur. Id voluit diuinus ac regius vates significare, cum dixit psalmo octauo: Quoniam videbo cælos tuos opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quæ tu fundasti. Ac si diceret: Cum animus meus è corporis vinculis euolauerit, & in gente gaudio affectus in sedes illas cælestes ac pulcherrimas, & splendidissimas oras tuas peruenerit, admirabilem tui numinis, cæterarumque rerum scientiam obtinebit. Tunc enim Deus sancte intuebor cælos tuos, altissimum illud domicilium, præclarumque opus manuum tuarum: atque lunæ, & stellarum candorem,

quæ globosæ & rotundæ circulos suos orbisque conficiunt celeritate mirabili. Quæ diu enim animus in terra corpore circumfunditur, à perfecta cognitione non tantum numinis tui, sed aliarum etiam rerum longè abest, quòd eius acies tenebris impedita hæc in terris non valeat perfecte intueri. In hunc modum locum hunc interpretatur Gregorius Nazianzenus, qui Nazian. ob admirabilem theologiæ eruditionem fuit ab antiquis theologus nuncupatus. Sed dices: Quare in hoc psalmo faciens Dauid mentionem cæli, lunæ, & stellarum, non meminit solis? Nescio equidem: sed suspicor Dauidem hoc poema nocte condidisse, ac cecinisse, cum esset in solitudine, & rura peragrans in medio cæpi constitisset, vnde cælum pulcherrimum ac serenissimum, luna & stellis summè decoratum intuebatur: quod clarius sperabat in Deo speculo purissimo visurum esse. ¶ *Et cogitationes mentis tuæ scies.* Septuaginta habent: Vt cogitationes cordis tui scias. Pro cogitationibus est in Chaldeo: *רַחֵינָה* Raheione, à verbo *רָחַח* Rahah, quod significat cogitare, pascere, conterere, affligere, velle, amare, coniungere. Hinc *רֵעַ* Reagh significat amicum, voluntatem, cogitationem: vt psalmo. 138. Intellexisti cogitationem meam de longè. Quod poterat verti: Intellexisti voluntatem meam à longè. Hoc est, cum adhuc ab opere longè abesset. Illud Canticorum Cant. 5. quinto: Talis est dilectus meus: & ipse est amicus meus: potest verti: Et ipse est cogitatio mea: vel voluntas mea: vel amor meus: vel pascus meus. Id enim quod vnicè diligimus, solet esse pascus animi nostri. Potest etiam verti: Et ipse est afflictio mea: nã dilectio animo sepe numero anxietate affert, & dolorè, Illud etiã Ecclesiasticus Eccles. 1.

COMMENT. IN DANI.

capite primo: Ecce omnia vanitas & afflictio spiritus: potest Latinè reddi: Ecce omnia vanitas, & cogitatio venti. Nam pro spiritu in Hebraico est Ruach, quod spiritum significat & ventum. Potest quoque transferri: Ecce omnia vanitas, & pascus venti. Hoc est, & cibus inanis, & pascus vanitatis, qui nec satiat, nec sustentat: sed amittitur, & euanescit. Ille animus vento pascitur, qui vanitate delectatur: ille autem pascit ventum, qui perdit oleum & operam, qui res aggreditur & molitur vanas, nulliusque utilitatis. Ita intelligitur illud Osee capite duodecimo: Ephraim pascit ventum. Pro quo alij vertunt: Ephraim pascit ventus: iuxta id quod ait Iere. 22. capite vigesimo secundo Jeremias: Omnes pastores tuos pascet vètus. Quod ita etiam transferri potest: Pastores tuos affliget ventus. Vel gubernatores tuos consumet vètus, seu vanitas. Pro quo paraphrasis Chaldaica habet: Omnes rectores tui dispergentur in omnem ventum. Potest etiam verti: Omnes pontifices tui cogitabunt ventum. Vel omnium praesulum tuorum cogitationes sunt vanitas. Unde hic locus Danielis poterat verti: Et pascus cordis tui cognosceres.

¶ Et cogitationes mentis tuae. Pro mète est in versione Graeca Theodotionis *καρδία*, quod propriè significat cor. In Chaldaeo est Libbac. Hebraeu est לבב Lebab, quod etiam cor significat. Sed plerunque mens & cor pro eodem accipiuntur. Hoc nomine utitur Ecclesiastes capite. 10. cum ait: Cor sapientis in dextera eius. Vbi cor accipitur pro sapientia, quae est in corde, iuxta illud capitis quartidecimi Prouerborum: In corde prudentis requiescit sapientia. Ut sit sensus: Sapientia iusti est cum bonis operibus coniuncta: opera enim per

manus intelliguntur: & opera bona per dexteram. Vel sic: Cor sapientis est ei praeparatum ad intelligendum & diligendum, ut dextera ad operandum, quae semper est apta ad efficiendum opus. Et quoniam cor est in medio corporis, accipitur pro medio cuiuslibet rei, ut psalmo. 45. Transferentur mōtes in cor maris. Et capite. 27. Ezechielis: In corde maris sita. Hoc est, in medio maris: vel intra mare. Et Matthaei. 12. In corde terrae. Hoc est, intra terram. Illud psalmi. 85. Latetur cor meum, ut timeat nomen tuum: potest verti ex Hebraeo: Vni siue congrega cor meum, ut timeat nomen tuum. Vel ut Hieronymus transtulit: Vnicum fac cor meum. In Hebraeo est Iachedh, quod significat vnire, & in vnum conducere. Septuaginta autem posuerunt: *ἐνφραυθίτω*, hoc est latetur. Sed dicis: Si in Hebraeo est, vniatur cor meum: quare Septuaginta verterunt. Latetur cor meum: Rectè quidè: intellexerunt enim pacem & concordiam, & spiritus vnitatem esse veram laetitiam, & admirabilem cordis oblectationem. Hoc eodem vocabulo Lebab utitur sponsus Cantico rum. 4. dicens: Vulnerasti cor meum soror mea sponsa: vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui. Vel ut potest verti: & in vno torque colli tui. Pro crine enim Septuaginta, & post eos Pagninus, & alij torque transfulerunt. Loquitur Deus cum anima pijs hominis, qui pijs lachrymis & virtutum ornamentis Deum ipsum mouet: & more humano significat se his rebus fauciari. Sed quoniam verbum significans vulnerare, significat etiam rapere, potest verti locus hic: Rapuisti, vel abstulisti cor meum. Qui enim vult significare alicui ardentem amorem, quo illum prosequitur, huius-

huiusmodi vtitur verbis, vt perspectam erga illum sed tamen dulcem & anxiam charitatem præ se ferat. Fortasse alludit his verbis dominus Iesus ad vulnus lateris, quo in cruce cōfectus ac saucius quāto nos amore prosequeretur ostendit. Eam obcausam dicit: Vulnerasti cor meum, vt lateris vulnus significaret. Et quia nomē hoc significat cor, poterat verti locus hic Danielis: Et cogitationes cordis tui. ¶ *Tu rex videbas.* Pro videre est in Chaldaeo ܠܘܢܢ Chaze, quod significat videre. Vnde Chazon significat visionem, & vaticinationē: vt Esaiæ primo: Visio Esaiæ filij Amos. Et Nahum primo: Liber visionis Nahum. Vnde videns idē est quod diuinus vates: vt primi Regum nono: Num hic est videns? Et eodem capite: Qui propheta dicitur hodie, vocabatur olim videns. Et. 2. Paralipomenō. 9. In visione quoque Ado videntis. Et. 26. In diebus Zachariæ videntis. Et trigesimo tertio: Verba quoque videntium qui loquebātur. Videns dicitur Hebraicē Chozai, vel Hozai. Vnde id quod est capite trigesimo tertio secundi Paralipomenon: Scripta sunt in sermonibus Hozai: potest verti: Scripta sunt in sermonibus videntis. Vel scripta sunt in commentarijs diuinorū vatum: vt sit singulare pro plurali more Hebræorum. Fortasse erat Hozai nomen proprium alicuius historici, cuius liber non extat: in quo res gestæ regis Manassis erant monimētis cōsignatæ. ¶ *De monte abscissus est lapis sine manibus.* Potest verti: sine operationibus, nimirum humanis. Manus enim quæ Hebraicē dicitur ܝܕܐ Iadh, operationem significat, vt primo capite ostendimus. Pro lapide est in Chaldaeo ܐܒܢ Eben, quod vocabulū præter alia significat perpēdiculum, quo

vtitur architecti & ædificatores. Pro quo noster interpres apud Zachariā capite. 4. Zach. 4. lapidem stanneum vertit. Et prouerbiorum vigesimo pondus, dicens: Pondus & pondus, mensura & mensura, vtrunque abominabile est apud Deum. Detestatur enim duo pondera inæqualia, quando affectu ducti duobus idem merētibus diuersa largimur præmia, æqualitatem in qua iustitia consistit, non obseruantes. Metaphora est à dolosis mercatoribus sumpta, qui duo habent pondera, vtraque falsa, alterum, quo emunt, alterum, quo vendūt. Hoc eodē vocabulo, Eben, vtitur Iacob Genesis quadagesimo nono, cum benedicens filium suum Ioseph: Dissoluta, inquit, sunt vincula brachiorum & manū illius per manus potētis Iacob: inde pastor egressus est lapis Israël. Hieronymus ab Oleastro in suis eruditis in Genesim commentarijs hunc locū interpretatur de tribu & familia Iosephi, in qua fuerunt excellentes sagittarij, qui arcui dediti sagittis hostes configebant, & roborantes ac extendentes brachia manuum suarum tēdebant arcum de manu Dei, qui est fortitudo Iacob: ex qua tribu est Ioseph, qui fuit pastor Iacob cibando eum, & lapis, id est fortitudo Israël defendēdo ipsum. Pulchra quidē expositio, & satis literalis. Diuus Hieronymus explicās verba illa: Inde pastor egressus est lapis Israël. Ex semine inquit, Ioseph tribus nascetur Ephraim fortis & stabilis instar lapidis durioris inuicta, imperās quoq; decē tribubus Israël. Hoc ideo ait, quia Ieroboam rex Israël fuit ex tribu Ephraim, qui à Ioseph genus ducebat. Idē ferē ait Rupertus abbas. Vera profectò sentētia, nulloq; modo improbanda. Ego existimo loqui Iacobū de vinculis, in quæ Ioseph fuit coniectus, quādo

Gene. 39. eum libidinosa illius domina turbulentis flagitiorum stimulis concitata apud Puthipharem ad periculum capitis vocavit. Vincula illa, & ea quibus eum fratres ligauerant, fuerunt à Deo mirabiliter soluta. Id quidem est, quod ait: Per manus potentis Iacob: hoc est operatione Dei, qui dedit fortitudinem Iacobo. Id autem quod sequitur: Inde pastor egressus est lapis Israël: hanc meo quidem iudicio habet intelligentiam. A quo forti Deo Iacobi, à quo Deo qui est fortitudo Iacobi, egressus est Christus, qui est pastor, & firmissimus lapis, ac fundamentum ecclesiae. Duplex est filij Dei egressus, alter ab eterno: de quo ait Michæas capite quinto: Egressus eius ab initio, à diebus æternitatis: al Mich 5. ter in tempore: de quo ait psalmo decimo octavo Dauid: A summo cœlo egressio eius: & occursum eius vsque ad summum Damaf. eius. Id est, quod ait libro tertio Damascenus: Confitemur duas Christi natiuitates, vnam æternam, quæ est ex patre, & alteram, quæ est in vltimis temporibus Ioan. 10. propter nos. Ipse enim ait Ioannis decimo: Exiui à patre, & veni in mundum. Igitur per particulam, inde, intellige à patre, qui est Deus Iacobi fortitudo. Vel inde, id est, à quo Iacobo egressus est Christus secundum carnem, qui est pastor, & Ioan. 10. fundamentum ecclesiae. Ipse enim ait Ioannis decimo: Ego sum pastor bonus. Et de Matt. 21. se apud Matthæum. 21. locum illum psal Pfal 117. mi. 117. explanat: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Sed quia eben non solum lapidem significat, sed totum, potest etiam verti locus ille: Inde egressus est pastor totius Israël. Aspicias locum, vbi Christus pastor & lapis appellatur. Ipse est lapis angularis, & diuinus pastor, qui vltro

oblatus est morti, vt nos ab incurfibus & rapinis diaboli tueretur. Ipse nos non solum cibo corporeo, sed etiam spirituali sustentat: qui eis quos diligit, tantum roboris largitur, vt nec rerum aduersarum fulminibus terreantur, nec impiorum hominum oppugnationibus debilitentur. Itaque lapis ille, de quo loquitur capite. 39 Genesis Iacob, est ille, de quo hic loquitur Daniel, nimirum Christus Deus noster. Gene. 39

Argumentum capitis tertij.

Abuchodonosor rex Babylonis tetris ac crassis tenebris circumfusus, caca temeraria, que amentia commotus statuam auream in

loco celebri collocavit, præcipiens vt omnes ei cultum Deo debitum exhiberent. Cùmque alij eam summa colerent religione, tres Hebræi Ananias, Azarias, Misael diuini numinis fide & amore incitati eam colere recusarunt. Maluerunt enim vitam in discrimen adducere, quam religionem labefactare. Quam ob causam fuerunt in summum capitis periculum vocati, & ab impio rege superbia inflato, ac ira inimica consilio incenso damnati. & in ignem camini ardentis coniecti. At flammis expositi nullum ab illis acceperunt detrimentum: qui potius intacti in medio earum ambulabant, Deum summis laudibus efferentes, hymnisque suauissimis celebrantes. Id intuens Nabuchodonosor eos iubet educi è fornace, & miraculo vim naturæ superante explorato ac planè perspecto veri Dei potentiam confitetur, cuius numine & prouidentia omnia gubernantur. Illud est aduertendum,

Sapi. 2. a
Int. b. b.

dum, huius capitis historiam aliquid habere vaticinationis, cum in ea scriptum sit apparuisse filium Dei, ut tres pueros eriperet à flammis: venturus enim erat Christus hominum genus liberaturus.

Caput tertium.

A **N** Abuchodonosor rex fecit statuam auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex: et statuit eam in campo Duran provincie Babylonis. Itaque Nabuchodonosor rex misit ad congregandos satrapas, magistratus et iudices, duces et tyrannos, et praefectos, omnesque principes regionum, ut convenirent ad dedicationem statuæ, quæ erexerat Nabuchodonosor rex. Tunc congregati sunt satrapæ, magistratus, et iudices, duces, et tyranni, et optimates, qui erant in potestatibus constituti: et universi principes regionum, ut convenirent ad dedicationem statuæ, quam erexerat Nabuchodonosor rex. Stabant autem in conspectu statuæ, quam posuerat Nabuchodonosor rex: et præco clamabat valenter. Vobis dicitur populis, tribubus, et linguis, in hora qua audieritis sonum tubæ, et fistulæ, et citharæ, sambucæ, et psalterij, et symphonie, et universi generis musicorum, cadentes adorete statuam auream, quam constituit Nabuchodonosor rex. Siquis autem non prostratus adoraverit, eadem hora mittetur in fornacem ignis ardentis. Post hæc igitur statim ut audierunt omnes populi sonum tubæ, fistulæ, et citharæ, sambucæ, et psalterij, symphonie, et omnis generis musicorum, cadentes omnes populi, tribus et lingue adoraverunt, statuam auream, quam constituerat Nabuchodonosor rex. Statimque in ipso tempore accedentes viri Chaldei accusaverunt Iudeos. Dixeruntque Nabuchodonosor regi. Rex in æternum vive. Tu rex posuisti decretum, ut omnis homo, qui audierit

sonum tubæ, fistulæ, et citharæ, sambucæ, et psalterij, et symphonie, et universi generis musicorum, prosternat se, et adoret statuam auream: si quis autem non procidens adoraverit, mittatur in fornacem ignis ardentis. Sunt ergo viri Iudei, quos constituisti super opera regionis Babylonie Sidrach, Misach, et Abdenago, viri isti contempserunt rex decretum tuum. Deos tuos non colunt, et statuam auream quam erexisti, non adorant.

Explanatio.

N Abuchodonosor. Magna est hominum mutabilitas, incredibilis varietas, longè latèque patens animorum inconstantia. Rex ille Babylonius qui supplex ad Danielem accesserat, in quo verum Deum coluerat, ut in fine capitis superioris explanavimus: nunc vanitatem colit & superbiam veræ gloriæ expultricem: cui nullus aditus referatur ad æternas sedes mentium beatarum. Ait enim David psalmo vigesimo tertio: Quis ascendet in montem domini, aut quis stabit in loco sancto eius? Innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vano animam suam. Quæ vltima verba possunt verti ex Hebræo: Qui non extulit in vanitatem animam suam. Hic autem vanitate elatus statuam auream sibi statuit, ut in ea coleretur, & cultum divino numini tribuendū arroganter usurparet. Detestabilis quidem & execrabilis veritatis obliuio. Paulo antè propriam fragilitatem & imbecillitatem cognoscens se coram Daniele prostrauerat, verique Dei potentiam prædicauerat: modo harum rerum oblitus diuinitatem sibi arrogat & usurpat. Cum exiguum nobis vitæ curriculum natura circumscribat, ma-

Psal. 23

gna sibi & immortalia, sed vana atq; inania spe falsa inductus pollicetur. Perpende principum cæcitatem, & eorum quos ipse singulari amore prosequitur, adulationem. Holophernes princeps militiæ Nabuchodonosoris, non huius, sed alterius, qui multo post regnavit, ægrè ferès Achioris verba, quibus veri Dei potentiam prædicabat, non esse alium Deum dixit, præter regem Nabuchodonosorè, vt capite sexto Iudith scriptura commemorat. Describens Ezechiel capite. 28. regis Tyri superbiam: Eleuatū est, inquit, cor tuum, & dixisti: Deus ego sum. Ille apertè dixit se esse Deum, hic autem statuam sibi ponens colendam, diuinitatē sibi tribui desiderabat. Huic similis fuit Caius Caligula Romanorū imperator, qui simulachrum sibi fecit statui, præcipiens, vt ab omnibus coleretur: vt ait libro decimo octauo antiquitatum Flavius Iosephus.

Iudith. 6

Ezec. 28

Ioseph.

¶ *Statuam auream.* Ex auro eam conflari iussit superbissimus rex ad maiorem diuitiarum suarum ostentationem, inanē gloriam, & insolentem vanitatem. Fortasse ideo ita instituit, vt qui eum colere recusarēt, saltem colerent aurum ipsum. Aurum quo rex famulos suos alere deberet, pauperes reficere, templa vero Deo construere, & regnum suum in pace & iustitia continere & sustentare, in fabricanda vasta statua suæ vanitatis demonstratrice consumebat. Quærebat gloriam, sed falsam & inanem. Vera ac solida gloria est virtutis splendor, consentiens laus bonorum, incorrupta vox benè iudicantiū de eccellente honestate. Huius gloriæ studio plerique trahuntur mortales: nam etiam philosophi in libris quos de cōtemnenda gloria scripserunt, nomen suum li-

teris consignarunt. In eo ipso in quo laudem nobilitatēq; despiciebant, se laudari desiderabant. At vera & grauis gloria in falsæ & leuis gloriæ contemptione ac despicientia consistit. Id non intelligens Nabuchodonosor statuam sibi aureā statuit, quæ ab omnibus summopere coleretur.

¶ *Altitudine cubitorum sexaginta.* Ingens profectò simulachri aurei magnitudo.

Cubitus est curuatura brachij, & accipitur pro genere quodam mensuræ, quod pro diuersitate regionum variam habet longitudinem. Vitruuius libro tertio ait Vitruui cubitum constare ex sex palmis, hoc est digitis viginti quatuor: palmus enim de quo loquitur, quatuor habet digitos. Idē asserit Petrus Apianus, & post eum Gemma Phrysius in libro cosmographico. Sūt etiam alij cubiti maiores, authore Herodoto, de quibus fortasse intelligitur hic Danielis locus.

Apian.
Gemma

Herod.

¶ *Et statuit eam.* Posuit eam in campo magno, vbi ab omnibus videretur, & coleretur, Sed quid mirum hominem idolorum cultorem id fecisse, cū Hebræi in lege diuina instructi aurū suum in statu idolorum conflandis profunderent. Hoc obijciebat illis Deus ijs verbis apud Oseam capite secundo: Argentum multiplicauit eis, & aurum, quæ fecerunt Baal. Ac si diceret: Contuli in eos multas opes: at illi multiplicatum argentum & aurū quo eos amplificaueram, in conflandis ac ornandis idolis Baal consumpserunt. Et capite octauo: Aurum suum & argētum suum fecerunt idola sibi. Et apud Ezechielem septimo: Ornamentum monilium suorum in superbiam posuerūt, & imagines abominationum suarum & simulachrorum fecerunt ex eo. Quid quæris?

Ose. 2.

Ose. 8.

Ezech. 7

ris?

ris? Egressi ab Aegypto per mare Rubrum, ubi eos Deus insignibus prodigijs eius vim numenque sanctissimum declarantibus liberauerat, ipso Deo repudiato fecerunt vitulum ex auro, quem pro Deo coluerunt. Vide quàm citò obliuiscuntur immortalium illorum beneficiorum, quæ paulo antè Deus in eos contulerat. Hi sunt fructus auri & argenti, cæterarumque diuitiarum, quando possessores maculis scelerum notati eius numeris obliuiscuntur, cuius efficiendi causa eis Deus naturam compotem rationis & cognitionis impertiuit. Si homines ex auro non constant statuas, certè multi ex illis ipsum aurum colunt, & vnicè diligunt. Id intelgens Ecclesiasticus capite octauo: Multos, inquit, perdit aurum & argentum, & vsque ad cor regum extendit, atque conuertit. Vel vt alij vertunt: Et corda regum peruertit. Et capite trigesimo primo: Qui aurum diligit, non iustificabitur: & qui insequitur consumptionem, replebitur ea. Multi dati sunt in auri casus, & facta est in specie ipsius perditio eorum. Lignum offensionis est aurum sacrificantium: vae illis, qui sequuntur illud: & omnis imprudens peribit in illo. Hac ibi. Aurum sacrificantium vocat, quia illud tanquam idolum illi colunt, qui cæcæ cupiditatis animorum dominatricis stimulis concitantur. Huiusmodi hominibus dicebat Ieremias capite sextodecimo: Seruietis dijs alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem. Ac si diceret: Dabit operam diuitijs, illis ministrabit, quibus veluti dijs cultum exhibebitis. Ideo diuus Paulus capite tertio epistolæ ad Colossenses: Mortificate, inquit, auaritiam, quæ est simulachrorum seruitus. Et in epistola ad Ephesios quinto can-

dem repetit sententiam. Infima est profectò, & nunc irridenda, nunc miseranda auarorum conditio, qui ex auro, & diuitijs non habent nisi laborem, dolorem, curas, anxietates, & arumnas. Perierunt, ait Sophonias, omnes inuoluti argento. Vbi pro, inuoluti, est in Hebræo netile, quod vocabulum baiulos significat. Vt sit sensus. Peribunt ignibus æternis, descendent ad cruciatus nullum finem habituros ij, qui diuitias cupidè & auarè cumulant, & retinent: qui velut baiuli alienorum ponderum premuntur labore, & sudant, nullum inde, aut exiguum lucrum reportantes. Paraphrasis Chaldaica pro, inuoluti argento, vertit diuites: & rectè quidem: diuites enim auaritia laborantes non diuitiarum domini, sed baiuli tantum sunt. Nescio, cur homines tot tantisque conflictentur incòmodis propter pecuniæ cupiditatem, quæ nunquam expletur: nunquam enim satiatur diuitiarum sitis. Nam cupidi non solum auiditate augendi, quæ habent, cruciantur, sed etiam amittendi metu. Nihil est tam abiecti animi, tamque demissi, quàm diuitiarum stimulis agitari, & vinci: nihil illustrius præstantiusque, quàm diuitias contemnere, si non habeas, si habeas ad beneficentiam, & virtutis opera conferre. Fateor equidè, diuitias per se malas non esse: nam vt rectè obseruauit beatus Ambrosius, non in facultatibus crimen est, sed in abusu. Vt enim diuitiæ impedimenta sunt flagitiosis: ita viris iustis sunt virtutis adiumentum. At considerata imbecillitate & deprauatione nostra periculosa sunt, & metuenda. Vt amigdalæ authore Plinio libro. 23. homines nutriunt, eorumque varijs morbis medentur, vulpes autem interficiunt: sic diuitiæ quæ alijs vtilis sunt, & fru-

Sopho. 1

Ambro.

Similitudo. Plinius.

Exo. 14.
Exo. 32
Eccle. 8
Eccle. 31
Iere. 16
Cocol. 3
Ephes. 5

COMMENT. IN DAN I.

& fructuose, alijs detrimētū ferūt. Alijs me-
dicamentum sunt, alijs venenum. Sed
plerunque noxiæ quidē sunt. Sed id per-
spicere nolunt diuites, qui quanto plus
habent, tanto amplius desiderant. Et vt ait
Iuuenalis: crescit amor numi, quantum
ipsa pecunia crescit. Vt enim ille quem
momorderit situla animal venenatum,
statim sitit, & quanto magis bibit, tanto
ardentiore appetitione bibendi flagrat, vt
aiunt: sic ille quem cupiditas vulneraue-
rit, siti diuitiarum incenditur: & quanto
ampliores comparat opes, tanto arden-
tius earum auiditas accrescit. Quare di-
ues appellari non debet: nam vt diuus ait
Chryse. Chrystomus, si vis fieri diues, non au-
Seneca. geas diuitias, sed tolle cupiditatem. Et Se-
neca: Diues est, non qui plus habet, sed
Democ. qui minus cupit. Idem sentiebat Demo-
critus, qui interrogatus quomodo quis
diues fieri posset: Si, inquit, cupiditatem
pauper fuerit. Ita hoc refert in sermoni-
bus Maximus. Id quod etiam Cleanti at
Stobæ. tribuit Stobæus. Ex quo efficitur, vt di-
ues paupertate laboret: est enim simul &
diues & pauper. Eam obcausam aiebat
Apoca. in Apocalypsi diuus Ioannes: Dicis: di-
ues sum, & locupletatus, & nullius egeo.
Et nescis, quia tu es miser, & miserabi-
lis, & pauper, & cæcus, & nudus. Cur igitur
diuitias concupiscimus, quarum af-
fluentia est plena inopia, quarum deside-
rium est insatiabile, quarum possessio af-
fert secum paupertatem? Sunt quidem il-
læ contemnendæ, quod anxie sint, vanæ,
fluxæ, incertæ, & in casu fixæ. De eo qui
in illis spem fixit ac locauit, ait ita diui-
nus psaltes: Sperauit in multitudine diui-
tiarum suarum: & præualuit in vanitate
sua: Vel vt potest ex Hebræo traduci: &
nexus est in vanitate. Qui in vano niti-

tur, decedit, & corrui. Non in diuitijs, sed
in virtute, & fiducia in Deum nitendum
nobis est ad spem beatè viuēdi. Hæc per-
manent altis defixa radicibus: at in mun-
di opibus nulla est constantia, nulla fir-
mitudo, nihil solidi & certi. Vnde aposto-
lus capite sexto epistolæ prioris ad Timo-
theum: Diuitibus, inquit, huius seculi præ-
cipe, non sperare in incerto diuitiarum.
Quid incertius diuitijs? quid fallacius?
quid vanius? Apud Matthaum capite ter-
tiodecimo ait Christus dominus: Falla-
cia diuitiarum suffocat verbum. Et Eccle-
siastes capite secundo: Coaceruauit mihi
argentum & aurum. Et paulo post: Cū
me conuertissem ad vniuersa opera, quæ
fecerant manus meæ, & ad labores, in qui-
bus frustra sudauetam, vidi in omnibus
vanitatem, & afflictionem, & nihil per-
manere sub sole. Et hæc diuitiarum vani-
tas secum solet afferre insolentiam & su-
perbiam. Id intelligens Ezechiel aiebat
capite vigesimo nono: Acquisiisti aurū
& argentum in thesauris tuis. Et paucis
adiectis. Eleuatum est cor tuum in robo-
re tuo. Hic est diuitiarum fructus, fune-
stus ille quidē & venenatus. Beatus Gre-
gorius ait, abundantiam rerum tempora-
lium esse superbiæ vicinam. Et diuus Au-
gustinus: Morbus, inquit, diuitiarum est
superbia. Quam obcausam mundi opes
non sunt in bonis numerandæ: sed po-
tius despiciendæ: præsertim quia ingres-
sum impediunt cœlestis patriæ, & ostiū
ad æternam beatitudinem intercludunt.
Achan quod auream regulam Iericho ac-
ceperit, fuit morte mulctatus: & quiete
terræ promissionis minimè potitus. Ieri-
cho est mundus hic, regula aurea est eius
potentia, & diuitiarum copia: propter
quam nobis aditus ad gloriam sempiter-
nam,

Iuena.
Similitu-
do.

Chryse.

Seneca.

Democ.

Maxim.

Stobæ.

Apoca.

ordina.

Psal. 51.

Prou. 1.

Pagnin.

1. Tim 6

Matt. 5.

Luc. 6.

Matt. 6.

Matt. 6.

Matt. 10.

Luc. 9.

Mat. 19.

Mar. 10.

Luc. 18.

Ezec. 29

Similia.

Plinius.

Grego.

August.

Theop.

Iosue. 7.

Quæsi.

Tetlin.

Ferus.

Soan.

nam, quę est vera terra promissionis quietis plenissima, interdicitur. Id quod est capiti decimo Prouerbiorum mandatū: Non affliget dominus fame animam iusti, & infidias impiorum subuertet: ait Pagninus in Thesauro posse verti: Et propter diuitias impios subuertet. Ex quo colliges, esse plerumque diuitias causam exitij multorum, & æternarum sedium impedimentum. Eam ob causam seruator noster: Beati, inquit, pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Et iterum: Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. Et rursus: Non potestis Deo seruire, & mamōnæ. Et rursus: Nolite possidere aurum & argentum, nec pecuniam in zonis vestris. Et tandem: Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum cœlorum. Vbi diues cupidus cum camelo comparatur pōdere sarcinæ oppresso: qui opibus onustus non intrat per foramen acus, hoc est per viam arctam ad cœlestia domicilia. Vt camelus non facilè caput sursum effert: ita diues difficilè mentem extollit ad cœlum. Et vt camelus auctore Plinio priusquam bibat, perturbat aquam, aliter potu non gaudet: ita cupidus nulla animi tranquillitate oblectatur, sed turbulentis perturbationibus, & vitæ sordibus ducitur, & gaudet. Theophylactus per camelum intelligit funem, seu rudentem nauticum: cuius opinio fuit iucunda & plausibilis, & à iunioribus approbata. Eam sequuntur Ioannes Gagnæus, Franciscus Titelmanus, Ioannes Ferus, Ioannes Soarius, & alij. Non enim videtur tā apta similitudo ingressus animalis per foramen acus instrumēti sutorij, quàm funis, seu rudentis. In Græco est $\kappa\alpha\mu\eta\lambda\omicron\varsigma$, quod vocabulum & animal significat, &

funem nauticum, cui anchora solet alligari, à similitudine, vt mea fert opinio, cameli animalis tortuosi. Funis ille ex se integer & contortus fieri non potest, vt per foramen acus introeat: at si illum disiuxeris, & in fila dissolueris, ingreditur filum vnum, & postea alterum, & singula vsq; ad vltimum: & ingressis illis omnibus totus funis ingreditur. Eodem modo diues dum fuerit cum diuitijs colligatus & cōiunctus, earumque cæca cupiditate irretitus & implicatus, in cœlum haudquam penetrabit: ac si eas diuiserit, si fila quædam inter pauperes distribuerit, quædam inter peregrinos, quædam inter viduas, quædam in captiuorum redemptionem erogauerit, quædam in templorum sacrorum, & diuini cultus ornamenta, & alia huiusmodi munera pietatis ac charitatis plenissima contulerit, poterit in æternas cœlorum sedes introire. Sed veteres auctores camelum pro animali tortuoso sarcinis apto in illo euangelij loco intelligendum ducunt. Hi sunt Hieronymus in caput sexagesimum Esaia, Augustinus in libro quæstionum euangelicarū, Chrysostomus & Euthymius in Matthæum: & ante eos Origenes Adamantius. Fortasse erat in muris Hierosolymę arcta quædam porta vocata foramen acus: qua etiamsi animalia ingredi possent, camelus tamen onustus ob magnitudinem & flexuosum dorsum ingredi non poterat, nisi onus deposuisset. Sed hac in re cōiectura tantum ducor ad suspicandum. Sed siue loco illo euangelico accipiatur camelus pro animali, siue pro fune, vtroque modo ostendit, diuites in cœlestem beatitudinem difficulter introire, nisi onus deposuerint, aut in fila elemosynæ diuitias distribuerint. Eleemosyna enim mu-

COMMENT. IN DANI.

Similitudo. nit viam ad gloriam sempiternam. Quæ admodum aquæ descendunt ad loca imbecillorum plantas nutrientes, humorèque vitali educantes: sic diuitiæ debent ad pauperes abiectosque homines delabi, quos leuent inopia & calamitate, atque beneficijs recreent & reficiant. Hi enim in causa sunt, vt diuites benigni, eleemosynis dediti recipiantur in cœlum. Ideo ait illis dominus: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Nec solum eleemosina obtinetur cœlū in vita altera, sed etiam in hac ipsæ opes augentur. Ait enim Salomon capite Prouerborum decimonono: Fœneratur Deo, qui pauperis miseretur. Et capite. 28. Qui dat pauperibus, non indigebit. Et Christus dominus Matthæi decimonono: Centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Liberalis & benignus erga pauperes domum sibi præparat in cœlo, & in hac vita amplificatur: & diues avarus hinc eget, & postea in inferis sepelitur. Vt enim vermiculus sericus gignit ex se fila quædam, ex quibus conficit folliculum, in quo reconditus moritur: ita diues cupiditate & avaritia ductus ex suis opibus sepulchrum sibi in inferno cõstruit & parat. Et impletur id, quod est apud Lucam capite sextodecimo: Mortuus est autem diues, & sepultus in inferno. Magna ex diuitiarum cupiditate damna oriuntur. Ea Giezius famulum Elisæi lepra percussit: Ananiam & Sapphiram perdidit: Iudam ad nefariam prodicionem duxit: & Iudæos ad crudelissimam Christi necem excitauit. Id intuens ait apostolus capite sexto epistolæ prioris ad Timotheū: Radix omnium malorum est cupiditas. Et vt infelicitatum prima est diuitiarum cu-

piditas: ita beatitudinū prima est paupertas. Enarrans enim illas seruator noster incipit à paupertate dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnū cœlorum. Si vis excellentem paupertatem videre, omnibus numeris absolutam, intueri Christi Dei nostri ortum, vitæ cursum, & interitum. Natus est in alieno & abiecto domicilio, vbi virgo Deigenitrix Maria, vt ait diuus Lucas secundo capite, eum reclinauit in præsepio, quia non erat ei locus in diuersorio. Ille cuius est cœlum & terra, non habuit in diuersorio locum: quam ob causam in vili iacuit præsepio. Quis vnquam hoc cogitauerat: O pretiosum præsepitiū: ô felix domiciliū: ô ciuitas Bethlehemitica admiranda: quàm gloriosa dicta sunt de te ciuitas Dei: In illa paupertate nasci voluit totius vniuersi imperator, qui totum mundum continet & coerces, vt nos doceret, esse Christianam diuinamque philosophiã in paupertate, & diuitiarum ac vanitatum contemtionem constitutam. Perpende, ac memoria repete eius vitam, inuenies eam ortui respondere. Ipse enim ait capite nono euāgelij authore Luca: Vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos: filius autem hominis non habet, vbi caput suum reclinet. Quid dicam de eius morte? Nudus, vestibus spoliatus, in summa inopia constitutus excessit è vita. Qui terram herbarum viriditate, florūque pulchritudine, variarūque plantarum ornamentis vestit, ac tegit, qui cœlos fulgentissimis stellis, splendidissima luna, & clarissimo sole reliquorum astrorum principe, omniāque sua luce complente induit, & ornat, nudus animam efflauit. Quæ res vnquã fuit mirabilior? quæ gloriosior? quæ commodatior hominum memoriæ sempiternæ?

ioan. 19. piterne? Cùm esset diues, propter nosege-
 nus factus est, vt ait apostolus in postero
 Matt. 5. 1 Cor. 8. re ad Corinthios, vt illius in opia nos di-
 uites effemus. Qui erunt homines tam
 Luc. 6. inculti & agrestes, qui non videant huc
 tam admirabilem diuini amoris effectum?
 Luc. 2. Quæ erit tam immemor posteritas, quæ
 tam ingrata litera reperientur, quæ hanc
 paupertatem pro nobis susceptam non im-
 mortalitatis memoria prosequatur? Eam
 Matt. 19. imitati eius apostoli dicebant apud Mat-
 thæum: Ecce nos reliquimus omnia, &
 secuti sumus te. Eam nos imitemur: &
 veram dignitatem in huiusmodi imita-
 tione collocantes omnem nostram curam
 & cogitationem ad comparandas animi
 diuitias conferamus. Quid profuit Na-
 buchodonosori Babyloniorum regi au-
 rum suum, ex quo statuam sibi fecit su-
 perbiæ & vanitatis significatricem, qui-
 bus ipse ducebatur? Vtilius ei fuisset diui-
 tijs carere, quam illis tam intemperan-
 ter abuti. Motus auaritia congregabat di-
 uitias, & motus impia vanitate eas in re-
 bus impijs & vanis consumebat. Perpen-
 de eius superbiam. Ostenderat ei Deus
 in somnijs statuam ex auro, argëto, ære,
 Luc. 7. ferro, & luto: ipse autem tanquam Deo
 se opponens statuam sibi facit non ex ijs
 materijs, sed ex auro tantummodo totam
 conflata, vt sibi soli per caput aureum
 in alia statua significato diuitias, & alti-
 tudinem, & supremam dignitatem tri-
 bueret, & diuinitatem arrogaret.

¶ *In campo Duran.* Ita vocabatur locus
 planus, in quo simulachrum illud collo-
 catum fuit. Fortasse eam ob causam illud
 non in valle statuit, sed in campo plano,
 ne ab aliquo in monte constituto supera-
 ri posset, sed ipsa omnes superaret.

¶ *Misit ad congregandos.* Nimirum vt sta-

tuam colerent cultu latria, hoc est vene-
 ratione diuino numini debita. Non con-
 tentus plebeiorum hominum cultu conuo-
 cauit omnes principes, & optimates, &
 in dignitate constitutos, vt statuam sibi
 dedicatam supplices venerarentur: & per
 eos seduceretur populus, qui solet princi-
 pum facta imitari. Nam vt ait Ecclesia-
 sticus capite decimo: Qualis rector est ci-
 uitatis, tales & habitantes in ea. Id intelli-
 gens diuus Matthæus capite secundo: Tur-
 batus est, inquit, Herodes, & omnis Hie-
 rosolyma cum illo. Regis turbatio secum
 Matt. 2. populum duxit. Sunt hæc animaduertenda
 in ciuitate, quæ sunt apud Platonem
 Plato, grauius scripta: Quales in republica sunt
 principes, tales reliquos solere esse ciues.
 Sanctus Ezechiel ideo capite primo, &
 Ezech. 1
 decimo dixit esse rotas, quæ veluti ani-
 & 10. malium pedibus voluerentur: quia per a-
 nimalia illa possunt intelligi principes &
 pontifices, qui pede vno, vt aiunt, solent
 rotas, hoc est subditos mouere. Fateor esse
 nonnullos subditos tot sceleribus im-
 butos, tanta contumacia effrenatos, vt
 quanto nobiliores, iustiores, doctiores, &
 præstantiores vident esse præfules, tanto
 maiorem illis inuidiam conflant, & tan-
 to crudeliore odio aduersus eos concitatur.
 Sed ego de illis loquor, qui solent imi-
 tari principes & pontifices, & speculorum
 instar quicquid obijcitur, imitantur. Ait
 Antonius Panormitanus libro secundo de
 Panor. rebus gestis Alphonsi Aragonum regis
 dixisse eundem regem, principibus non
 modò sua causa à sceleribus abstinendum
 esse, sed etiam ne vitia sua in ciues suos in-
 fundantur. Et veluti ad solis motum he-
 liotropium: sic populum in principis mo-
 do. res verti ac formari asserbat.

¶ *Satrapas.* Vocabulum est Persicum signi-
 ficans

ficans præfectum prouinciæ, & virum in clytū, ac potentem.

¶ *Tyrannos*. Tyranni dicebantur quondam reges: postea solum illi ita appellabantur, qui dominatum occupabant, & oppressam seruitute tenebant prouinciã, & vi ac imperio subiectos coercebant. At tyrannorum nomine hoc loco ij significantur, qui tributa regis & vectigalia exigebant, aut qui ararij & publicæ pecunię erant præfecti, qui quondam prouincias fortiebantur. Hi fortasse sunt, quos Romani appellabant quæstores, & modò Lusitani almoxarifes vocant.

¶ *Ad dedicationem statuae*. Hoc est, ad erectionem & consecrationem simulachri. Voluit rex, vt quo die erigeretur statua, adessent principes & magnates, eamque cum solennitate venerarentur.

¶ *Quam erexerat rex*. Nempe sibi ipsi. Ut quidam qui epulis oblectari solebant, eas postea ob morbū & sensus stuporem respuunt: sic Nabuchodonosor qui Dei potentiam, & Danielis virtutem & sapientiam in somnij interpretatione admiratus est, postea amentia & superbia ægritudine confectus, & diuinum remedium, & Danielis doctrinã parui pendit. Quare statuam admirandæ magnitudinis sibi posuit, ad cuius cultum magnates & principes accersit. Et quemadmodum statua illa quanto maior erat, tanto maiori periculo erat subiecta. ita homines quãto altius ascendunt, tanto citius corrunt. Fulminibus durius percutiuntur, & procellis vehementius exagitantur.

Similitudo.

Amos. 2.

¶ *Sonitum tubæ, & fistulae, & citharæ*. Tubæ est musicum instrumentum incuruū, ex ære conflatum, cuius sonitu nō solum milites in bello, sed etiam equi ad præliū excitantur. Vnde mori in sonitu & clangore tubæ est in prælio perire: vt Amos

capite secūdo: Morietur in sonitu Moab in clangore tubæ. Hoc est, rex Moabitarū vocatus Moab prælio dimicans in certamine ipso interficietur. Quōdam quēadmodum nunc nonnullis in locis solebant magistratus vti tubis ad populum congregandum, vt ex capite decimo libri Numerorum constare videmus. Ait Iosephus Flavius libro tertio Antiquitatum fecisse Mosē duas tubas, quarum altera plebs congregabatur ad concionē, altera optimates ad consultandum de re publica conuocabantur. Fistula est instrumentum ligneum multis foraminibus distinctum, flatu ac digitis dulcem sonum edens. Cithara est parua lyra: est etiam aliud genus citharæ, quæ vulgo dicitur harpa: quæ est lignea, plena cordis, quæ ex vtraque parte conspectæ manibus pulsantur. Sambuca olim vocabatur instrumentum quoddam ferreum aut ereum triangulare, quod virgula ferrea pulsabatur: & solebat leuiori carminum generi adhiberi. Psalterium est quadratum decē plerunq; habens cordas crassitudine inæquales. Simphonia est ex ligno conflata, tota foris tabulis elaboratis cooperta, quæ ferro quodam in orbem manu traducto agitur, & sonum suum efficit. Vsus est Nabuchodonosor musicis instrumentis in erectione statuae, vt homines ad eius honorē & venerationem excitaret. Idem fecisse Dauidem sed multo diuerso proposito, nimirum ad veri Dei gloriam, cum arcam fœderis de domo Abinadab transferret, literæ diuinæ libro secundo Regum memoriæ prodiderunt.

¶ *Cadentes adorate statuam*. Hoc erat signum apud Gentes diuini cultus, quem theologi vocant latriam, seu adorationē latriæ:

August

Matt. 4

Luc. 4

Num. 10
Ioseph.

Gene. 17

Ezech. 2

Eze. 44

Matt. 2

Gen. 12

Eccle. 10

August. latriæ: quæ soli Deo debetur, vt Augustinus ait libro decimo de Ciuitate Dei. Ideo dicebat Dæmō Christo domino nostro apud Matthæum quarto: Hæc omnia tibi dabo, si cadēs adoraueris me. Qui diabolum colunt, cadere dicuntur. Magna profectò ruina est, infelix casus, pestilens calamitas dæmonijs obsequiū præbere, & idolis cultum soli Deo debitum tribuere. Idola autem sunt non solùm falsorum deorum simulachra, sed omnia illa, quæ contempto vero Deo summè diligimus, in quibus summam felicitatē collocamus. Viri fide muniti, & charitate præditi Deum colentes in faciem suam cadebant, vt summam erga illum reuerentiā demonstrarent. Abraham enim vt capite Genesis decimosextimo scriptū legimus, viso Deo cecidit pronus in faciē suā. In eo enim diuinum quoddā fidei lumē priscis illis temporibus mirabiliter eluxit. Et Ezechiel sapientiæ ac virtutum ornamentis exultus qui omne studium ad Dei gloriam celebrandā cōferebat, cū Deum in animalium visione intueretur, cecidit in faciem suam, vt ipse secundo capite testificatur. Eodem modo visa gloria domini capite. 44. Et magi Orientales inuenientes puerum Iesum cū Maria matre eius procidētes adorauerunt eum. Inuenerūt illum, quia eum piè & ex toto animo quæsierunt. Reliquerūt enim terram suā ab Oriente venientes. Nos quærimus eum, sed nō inuenimus, quia non relinquimus terrā nostrā, hoc est deprauatā nostrā volūtate. De hac terra intelligi potest id, quod dixit dominus Abrahæ: Egredere de terra tua, & de cognatione tua. Et Ecclesiasticus: A voluntate tua auertere. Itaq; ideo Deū non inuenimus, quia illū nō ad eius modū, sed ad nostrū quærimus.

Quærimus illum per superbiā, ille autē inuenitur humilitate: quærimus eum per cupiditatē diuitiarū, cū ille paupertate inueniatur. Eam obcausam non inuenimus eum, nec procidentes toto corde veneramur.

¶ *Vt audierūt omnes populi sonitū tubæ.* Hoc est, omnes qui aderāt ex populis diuersarū regionū: non enim adesse simul poterant omnes nationes. Forsitan per principes & magistratus veluti per populorum capita omnes populos intelligit. Nabuchodonosor erexit in regione Babylonica statuā, quā omnes colerēt, & diabolus erigit in mūdo vanitatē, quā omnes venerētur.

¶ *Adorauerunt statuam.* Qua in re grauius errarunt: non est enim in rebus pestilentibus regi parendum. Sed non habuit rex ille hominem, qui illum à tam insana volūtate, & detestabili furore reuocaret. Non veros habebat amicos, sed adulatōres, qui etiam si libertatem monendi habere ostēdant, nihil tamē minus faciūt.

In Menādri comedia inducitur cōmentitius Hercules clauam portans non robustam & grauem, sed inanem ac leuē. Sic adulatōres libertatem præ se ferunt, nō solidā quidem & rectam, sed blādā & flexibilem: cū enim obiurgare, aut hortari videntur, tum maximè blandiuntur: Fortasse aliquis ei veritatem dixit, & de insolentia illa monuit eum, sed absurdescebat, & veritatē audire recusabat. Nullis itaque monitis eius aures patebāt. Existimo non adesse tuæ Danielē, aut fuisse morbo aliquo impeditū. Omnes igitur qui aderant, statuam coluerūt, quæ vocabatur Nabuchodonosor: ait enim Augustinus libro. 2. de mirabilibus sacre scripturæ, præcepisse impiū regē, vt simulachrū illud proprio nomine diuino cultu cōsecra-

Simile.
Menād.

August.

COMMENT. IN DANI.

retur. Ipse rex statua erat & idolum sui ipsius, quoniam oculos habens non videbat, caput habens non intelligebat, nec de pernicie sua cogitabat. Similes illis fiunt, qui faciunt ea, ut verbis utar psalmographi, & omnes, qui confidunt in eis. Impius princeps seu praesul nisi refrenet libidinem, contemnat voluptates, coerceat auaritiam, caeterasque animae labes repellat, statua potest recte appellari. Eam ob causam Zacharias diuinus vates cum huiusmodi rectore loquens capite. 11. O pastor, inquit, o idolum. Est enim foris aureus intus vanus. Oportet bonum magistratum ne respublica labefactetur, ferre opem patriae, propria salutem posteriorem salute communi ducere, intercludere omnes seditionum vias, castigare improbos, tueri bonos, hortari omnes ad decus, reuocare a flagitijs, seruare iustitiam & clementiam, amplecti humanitatem & temperantiam, muniri labore in negotijs, fortitudine in periculis, industria in agendo, celeritate in conficiendo, sapientia in consultando. Sed o infelices conditiones administrandarum prouinciarum, in quibus seueritas est apud homines periculosa, liberalitas ingrata: in quibus a multis iustitia appellatur crudelitas, religionis obseruantia asperitas, sapientia stultitia: in quibus denique boni praesulis virtutes a nefarijs subditis crimini tribuuntur. Poteris per musicae dulcedinem proprias laudes intelligere, & adulationes te ipsum decipientes. Haec sunt dulces sed pestilentes syrenarum cantiones: de quibus capite primo Prouerbiorum ait Salomon: Fili si te laetauerint peccatores, ne acquiescas eis. Et Esaias capite tertio: Popule meus qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant. Nulla est mu-

fica dulcior adulatione: qui eam audiunt, eique aures libenter praebent cadentes colunt propriae vanitatis simulachrum. Poteris per Nabuchodonosorem haesiarum aliquem intelligere, veluti Lutherum, aut Caluinum, homines detestabiles, Babylonicos, Nabuchodonosore pestilentiores. Hi statuam inanem confluxerunt, perniciosam & funestam, nimirum libertatem carnis, & Mahumeticam licentiam, quam decepti homines venerantur. Et audientes sonum haesum humana eloquentia delinitarum cadentes colunt simulachrum falsitatis.

¶ *Accusauerunt Iudeos.* Nempe Ananiam, Azariam, Misaelem. Chaldaei inuidia commoti, quod rex viros illos Hebraeos pietate & sapientia praestantes operibus prouinciae praefecisset, eis odium inuidiamque conflare decreuerunt. Illos apud regem crimine defectionis, & contemptae religionis deferre non dubitarunt. Vertebant illis crimini, quod obedientiam abijcerent, & statuam colere recusarent. At in ijs quae diuinis praecipis repugnant, non debemus principibus obedire. Primum praecipum decalogi est: Non habebis deos alienos, non facies tibi sculptile, non adorabis ea, nec coles. Quod est capite. 20. Exodi mandatum. Et capite sexto Deuteronomij ait Deus: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Quae verba Christus attulit apud Matthaeum capite. 4. ad diaboli temptationem refutandam. Vbi adorare & seruire intelliguntur de obsequio & seruitute, quam theologi latine vocant. Et quoniam quae Nabuchodonosor praecipiebat, cum Dei praecipio non cohaerebant, imo ab eo maxime discrepabant, maluerunt tres illi Hebraei mori, quam impio regi obedire. Illis terribilis est

Psal. 114

Zach. 11

Prou 1.

Esai. 3.

Exo 20

Deut 5

Matt 4
Luc 4

est mors, quorū cum vita extinguuntur gaudia: non his, quorum laus emori non potest: quibus etsi exiguum vitæ curriculum natura circumscripsit, tribuit tamen Deus gloriam pro rectè factis immortalē. Sed improbi Chaldæi inuidētia ducti virtutum nomina vitijs tribuebant. Tres pueros illustribus præconijs dignoseam obcausam vituperabant, propter quam illos summis laudibus efferre debuissent.

¶ *Rex in æternum vive.* De hoc schemate disseruimus capite superiore.

¶ *Quos constituisti.* Reuocant ei in memoriam honorem, ad quem eos euexerat, vt illum prouocent ad iram. Ac si dicant: Vide qua te afficiant contumelia hi, quos tu in dignitate constituisti.

¶ *Sidrach, Misach, et Abdenago.* Hęc nomina posita sunt eis in Chaldæa ablatis ac deletis proprijs nominibus Hebræis, vt primo capite ostensum fuit: inter se tamen propria nomina retinebant.

¶ *Deos tuos non colunt, et statuam auream quam erexisti, non adorant.* Quidam per statuam deos intelligunt, idem esse existimantes non colere statuam, quod non colere deos. At non idem est, vt mea fert opinio. Præter statuam enim illam habebat rex ille deos, quos instar aliarum gentium colebat. Ad id dementiæ deuenerūt gentes, vt infinitos deos haberēt, quibus dissidia, odia, homicidia, fraudes, iniusta bella, adulteria, infames ortus & interitus, absurdas querelas & lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, & alia detestanda flagitia tribuebant. Quæ tetrior cæcitas esse poterat, quàm pro dijs colere homines pestilentes, qui in ea crimina incidebant, quæ iustis legibus prohibentur, pro quibus homines grauius puniuntur? Si de com-

mentitiorum deorum factis, quæ historici, & poëtæ literis mandarunt, cogitaues, stupefces: & videbis statim, deos illos quos immortales vocabant, nō deos, sed mortales fuisse, mortalium omnium teterrimos, scelerūque maculis notatissimos. Omisiss alijs de Ioue solum quem præcipuè colebant, memoriam faciam. Hic patrem suum per insidias & summum scelus in vincula cōiecit, & eui ruit: & cum Iunone sorore sua turpē habuit congressum: & libidinis stimulis cōcitatus rapuit Ganymedem, & violauit Danaem: & nefarijs alijs criminibus & inexpiabilibus labibus se contaminauit. Qui hæc de eo quem summum Deum appellabant, fatentur, quid de alijs, quos inferiores putabant, fatebuntur? Sed non solum homines, verum etiā animalia rationis expertia pro dijs colebant. Ait Eusebius Cæsariēsis de preparatione euāgelica, & post illum Blondus de Roma triumphante, solitos fuisse Aegyptios duces in bello ferre in galeis sculptas bestiarum imagines, quas parta victoria in numina referebant, ac deos vocabant. Nec solum animantibus, sed lapidibus, & lignis, & alijs huiusmodi rebus sensus expertibus cultum diuinum tribuebant. Hesiodus asserit gentes triginta millia deorum coluisse. Idem testatur Enomaus in libro, quem edidit de falsitate oraculorum gentilium: & Blondus libro primo de Roma triumphante, vbi citat Hesiodum idē testificantem: & Cælius Rhodiginus libro duodecimo lectionum antiquarum. Tertullianus Septimius in Apologetico ait gentes habuisse triginta deos Ioues appellatos: ad cuius probationem adducit Marcum Varronem id ipsum asserentē. Quemadmodū qui solē

Eusebi.

Blodus.

Hesiod.

Enoma.

Blodus.

Hesiod.

Cælius.

Tertull.

Varron.

Simile.

COMMENT . I N D A N I .

nolunt videre, sed eius lumen refugiunt, & auerfantur, per multa inuia circumferuntur, & cadunt: sic qui verum Deū despiciunt, eiusque claritatem respuunt, in foueas ignorationis præcipites ruūt, & in erroribus intolerabilibus volutātur. Erat illis in profundo veritas demersa: ducti falsis opinionibus in caligine iacebāt, quia erant illis omnia tenebris circumfusa. Sunt quædam specula ita ex partibus compacta & coniuncta, vt multas imagines vnius folius rei repræsentent. Cū corpus speculo oppositum vnū sit, ipsum tamen speculum multa corporis spectra & simulacra ostendit. Huiusmodi speculo similis erat vana gentium religio, quæ illis multos deos esse asserebat, cū sit solus vnus, & hic sempiternus. Fides nostra verum est speculum vnum Deum verè repræsentans, & docens: De deorū vanitate & varietate multa literis mandarūt obseruatu dignissima Iustinus martyr in sermone exhortatorio ad gentes: & in libro de vnius principatu, & in apolo-
Justinus logijs pro Christianis: Athanasius in oratione aduersus idola: Eusebius Cæsariensis in libro de præparatione euangelica: Athana. Eusebi. Lactantius Firmianus in libris de diuinis institutionibus: Lactan. Blódu. Blondus in libris de Roma triumphante: Alexander ab Alexandro in vltimo capite dierum genialium: Alexan. Fulgentius in Mythologijs: Palæphatus in libro de non credendis fabulis: Fulgen. Palæp. Albric. Albricus de deorum imaginibus: Phornutus de natura deorum: Phorn. Nigidius Figulus: Nigidi. Soranus: Soran. Diodorus Siculus: Diodor. Macrobius: & alij: ex quorum scriptis impiam gentium superstitionem, & deplorandam cæcitatem cognoscimus. Sed Macro. quanuis illi infinitam deorum colerent multitudinem: qui tamen inter illos fa-

pietia & acumine ingenij præstabāt, vnū solum Deum esse constanter asserebant. Id fatetur Trismegistus, cuius in libro de cognitione rerum diuinarū hæc sunt verba: Deus vnus est: vnus autem nomine non eget: est enim qui est sine nomine. Trisme. Et in quarto dialogo Pymandri: Vniuersum, inquit, mundum verbo non manibus fabricatus est opifex: tu verò cogita illum præsentem semper, agentem omnia, Deum vnicum, voluntate sua cuncta continentem. Et iterum: Deus est monas, idest vnitas, omnium principium, radix, & origo. Et paulo post: Vnitas ergo Deus est omnem numerum continens, à nullo contenta. Antiqui gentium poëtæ quanuis deos carminibus celebrauerint, sæpe tamen veritatis coacti fatentur omnia vnius Dei nutu gubernari & contineri. Tanta est enim veritatis vis, vt nemo sit tam stupidus, tam cæcus, qui non intueatur aliquo modo ingentem se oculis diuinam claritatem. Orpheus poëtarum Orphe. vetustissimus verum Deum appellat protogonon, quòd ante ipsum nihil sit genitum, sed ab ipso sint omnia creata. Natura & ratione ductus modo quodam intellexit esse Deum spiritum, aut mētem quandam, cœli ac terræ conditricem. Iustin. Iustinus martyr citat hæc eius verba: Vnus est per se genitus: ab eo cuncta progignata sunt. Et in eis ipse superat, nec eum quisquam mortalū videt, at ipse omnes videt. Et paulo post: Vnus Deus in omnibus, quid tibi singula hæc eloquor? Sibylla. Citat etiam hæc sibyllæ carmina: Vnus Deus solus est, præ magnus, ingenitus, omnipotens, inuisibilis, videns ipse omnia. Lactan. Lactantius in primo diuinarum institutionū ait veteres Romanos misisse legatos

Fenest. gatos Erythras, qui carmina sibyllæ conquisita Romam deportarent : qua de re scripisse Fenestellam ait. Et in his versibus quos legati attulerunt, ait esse sententiam hanc: Vnus est Deus, qui solus principatur, isque amplissimus, increatus. Et rursus: Solus Deus vnus eminentissimus, qui fecit cœlum solēque, & stellas, fructiferamque terram. Et Vergilius Latinorum poëtarū princeps Deum vocat spiritum & mentem, & creatorem, AEnidos sexto, cū ait.

Principio cœlum, ac terras, cāpos ; liquētes,
Lucentemq; globum lunæ titaniaque astra,
Spiritus intus alit, totamq; infusa per artus
Mēs agitat molē, & magno se corpore miscet

Sopho. Sophocles philosophus & poëta vnum Deum canit mundi creatorē dicēs: Vnus verè, vnus Deus est, qui cœlum condidit, amplamque terram. *Thales.* Thales Milesius inter septem Græciæ sapientes numeratus asseruit Deum esse mentem, quæ ex aqua cuncta formauerit. *Pythag.* Pythagoras Deū dixit esse spiritum, qui per vniuersas mundi partes, omnemque naturam commans ac diffusus omnia creat. *Chrysi.* Chrysippus Deum dixit esse vim naturalem ac diuinam. *Socrat. Cicero.* Socrates quem Cicero ait philosophiam deuocasse è cœlo, & in vrbibus collocasse, vnum esse verum Deum affirmabat. Quapropter ab Anyto & Melito delatus cōiectus fuit in carcerem, & mortem subiit. Hæc fuit eius cædis causa, vt Iustinus philosophus, & Apuleius, & Aulus Gellius testantur. Veritate fretus, & patientia munitus nec patronum quæsiuit, nec supplex ad iudices accessit : qui potius adhibuit liberam constantiam à magnitudine animi inductā, non à superbia. Eius discipulus Plato vir eloquentia clarus, & philosophia admi-

randus in Timæo vnum esse Deum ait, mundi opificem, quemadmodum mundus vnus est. Et clarius in epistola quadam ad Dionysium. Aristoteles longè omnibus alijs philosophis, Platonē semper excipio, præstans ingenio, diligentia, & rerum naturalium cognitione, quāuis secum aliquando dissideat, vnum tamen spiritum mundo præesse asseueranter affirmat. Ac sententiam illam Homeri, non esse bonam principum multitudinem, sed præstare vnum esse, qui totius reipublicæ teneat clauum, videtur amplecti: nam libro metaphysicorum duodecimo ab humano ad diuinum principatum ascendens cōficit & colligit vnitatem principis diuini, sicut & humani, qui diuini imaginem gerit. Vbi Alexander Aphrodiseus verba Aristotelis interpretās ita ait: Nec enim multorum principatus bonus est: sed princeps vnus, vnumque principium, quod quidem Deus est. Nā vagantium sphaerarum causæ sunt illæ quidem mentes, sed participatione & voluntate à primo eodemque beatissimo intellectu pendentes. Hæc ille. Quemadmodū in aluuario inter apes vna obtinet principatum: & grues vnum sequuntur ordine literario formam trianguli efficientes: & in bello vnus est summus imperator: in naui vnus gubernator: in ciuitate vnus prætor: in corpore vnum caput: in regno vnus rex: in ecclesia vnus pōtifex maximus: ita in mundi fabrica & gubernatione vnus est opifex, vnus moderator, vnus rector, vnus denique Deus, à quo rerum omnium principia ducuntur: qui omnia creauit, omnibus consulit, non solum vniuersis, verū etiā singulis, qui qualisquisque sit, quid agat, quid ve cogitet, inuetur: qui piorum impiorumque habet

COMMENT. IN DANI.

Procl. Nicom. rationem : cuius numine & prouidentia omnia gubernantur. Ideo Proclus & Nicomachus , & cæteri magni nominis philosophi eum primam causam appellarunt. Ac sunt, qui dicant, Aristotelem cum vocaretur ad exitum vitæ, has voces emisisse : Causa causarum miserere mei. Aristot. Iamblicus in libro de anima & angelo hæc verba scripta reliquit. Quemadmodum per intellectum nostrum diuinum attingimus intellectum: sic & primum vnum, à quo omnibus inest vno per vnum, & tanquam essentia nostræ florem attingere licet: per quod sanè nostrum vnum diuino maximè iungimur. His aut alijs huiusmodi authoritatibus Iambli. Plinius. motus Plinius dixit: socordiam esse multos existimare Deos. Et rectè quidem: nã cum Deus sit infinitus & immensus, fieri non potest, vt sit alius Deus : infinitum enim aliud infinitum secum non patitur : similiter & immensum . Vna est per se summa bonitas , vna summa veritas, vnus Deus infinitus. Id intuentes antiqui illi Aegyptij , qui cæteros sapientia & solertia anteibant , Deum totius vniuersitatis creatorem pulcherrimo hieroglyphico ostendebant . Aiebant eum esse veste cœrulea indutum, & manu vna tenere zonam , altera sceptrum , & in capite pennam : vt testatur Eusebi. Eusebius libro tertio de præparatione euangelica , & Cœlius. Cœlius Augustinus in hieroglyphicis . Per vestem cœruleam cuius coloris cœlum esse videtur, significabant Deum esse cœli habitatorem , eiusdemque naturam à nostra vt cœlum à terra distare . Scepro significare volebant summam eius potentiam, & regiam dignitatem : zona vero siue cingulo admirabilem eius prouidentiam,

qua cœlum colligat & terram : & cuncta continet , & regit . Penna in capite significat Dei celsitatem, non solum sensuum , sed etiam intelligentiæ nostræ capacitatem superantem . In ore huius Deorum pingebant ab eo productum, vt significarent mundum oualem figuram habentem fuisse ore eius creatum: iuxta id quod psalmo trigesimo secundo ait diuinus vates : Ipse dixit , & facta sunt : ipse mandauit , & creata sunt. Psal. 32. Hunc solum Deum colendum esse asseriebant : non plebeij & insipientes, sed qui inter eos ingenio eminebant , & sapientia præstabant . Hunc dicebant esse spiritum liberum , solutum , sempiternum , segregatum ab omni concretionem mortis , qui omnia mouet , cum ipse non moueatur . Eius vitam esse astruebant , qua nihil beatius , nihil omnino bonis affluentius cogitari potest . Itaque eum & vnum , & perfectum , & infinitum , & omnibus numeris absolutum prædicabant . Ex hac fortasse sapientium illorum doctrina accepit Pythagoras Pytha. cerimoniam illam, quam postea tradidit, nempe esse Deum circûactu corporis colendum: quod fuit etiam Numæ Põpiliij institutum , authore in hieroglyphicis Pierio Valeriano. Præcipiebant enim, vt priusquam aliquis Deum coleret , verteret se in orbem , & facto circulo cultum Deo exhiberet : quia illum venerabatur , qui per circulum figuram perfectam , nec principium habentem, nec finem, erat significatus . Trismegistus enim & Empedocles Deum asseruerunt esse sphæram sempiternam , cuius centrum est vbique , & circumferentia nusquam . Ideo homines illi Deum colentes sphæram quandam motu corporis Trisme. Emped.

poris efficiebant. Quemadmodum à riuis ducimur ad fontem: ita gentiles illi à creaturarū contéplatione ad Dei vnus cognitionē, qui solus creator est, duci qui de poterant. Cū in homine cohærentē membrorum coagmentationem & cōpositionem videmus, & tam congruentem concordiam & structuram, vt non solum mēbra ipsa inter se non pugnent, quimpotius maximè cohæreant, & sibi vltro citroque tribuant adiumentum, statim intelligimus esse animam in corpore, quæ omnia hæc moderatur & regit, etiam si illa oculis non pateat. Similimè viso admirabili totius huius vniuersitatis ordine, perspecta cœli & terræ apta dispositione & excellēte pulchritudine, si ad uerterimus, confestim intelligemus esse vnum Deū, qui totam hanc mūdi machinam regit, continet, sustentat, & coercet. Inuisibilia enim Dei, authore Paulo in epistola ad Romanos, à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta, conspiciuntur. Ut per occultam lunæ influentiam mare mouetur, & regitur: ita per Dei prouidentiam mundus disponitur, & gubernatur. Sed hanc Dei vnitatem ex diuini literis ostendamus. In libro Exodi capite tertio scriptum legimus dixisse Deum Mofi: Ego sum, qui sum. Pro quo Septuaginta habēt *εγω εἰμι ὁ ὢν*: Hoc est, ego sum illud ens. Et paulo post vbi nos habemus: Qui est, me misit ad vos: habent illi: Illud ens me misit ad vos. Deus est ens per se, & independens, vt ita dicam, omnia autem alia quæ entis nomine gaudēt, sunt entia dependentia, & participatione. Cū autem iuxta veram philosophorum sententiam ens & vnum conuertantur, quod est per se ens, erit per se

vnum. Cū autem Deus sit ens per se, & ex sua natura, perspicuum est, eum esse vnum per se. Hoc est vnum illud, de quo ipse dicebat apud Lucam. Por- Luc. 10. rò vnum est necessarium. Est autē Deus vnus, non solum quia vna est eius natura, sed etiam quia eos vnit, & secum coniungit, quos diligit, & à quibus summè diligitur. Nam ipse est amor increatus & sempiternus: amoris autem natura est coniungere, & ex multis vnum efficere. De eo ait diuus Ioan. 1. Ioā. 4. nes capite quarto primæ suæ canonicæ: Deus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet: & Deus in eo. Vnitas enim est symbolum amoris & mutæ charitatis imago. Sed vt vni- Simile. tas potest esse sine numeris, numeri autem sine illa esse non possunt: sic Deus potest esse sine creaturis, illæ autem sine eo nullo modo. Id quod sacer Dionysius Arcopagita in libro de diuinis nominibus obseruauit. Et vt ait Cassiodorus in primum psalmum: ab vnitatem numeri egrediuntur, vt in eam reuocentur. Capite sexto Deuteronomij sunt Deut. 6. hæc verba: Audi Israëel: dominus Deus noster Deus vnus est. Et paulo post: Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruias. Et capite trigésimo secundo. Videte, quod ego sim solus: & non est alius Deus præter me. Et Dauid psalmo decimoséptimo: Quis Deus, inquit, præter dominum? aut quis Deus præter Deum nostrum? Et psalmo. 85. Magnus es tu, & faciens mirabilia: tu es Deus solus. Esaias capite quadragesimo- Esai. 45. quinto ita Deum loquētem inducit. Ego dominus, & non est alius amplius: extra me non est Deus. Et quadragesimo quarto: Ego primus, & ego nouissimus: &

Similitu

Rom. 1.

Simile.

Exod. 3.

criu.

isme.

mped.

C O M M E N T . I N D A N I .

absque me non est Deus Paulus capite
 Galat. 3. tertio epistolæ ad Galatas: Deus autem,
 Ephc. 4. inquit, vnus est. Et ad Ephesios quarto:
 Vnus dominus, vna fides, vnum baptif-
 Ioan. 10 ma. Et Christus Deus noster apud Ioan-
 nem decimo: Ego & pater vnum sumus.
 Dicens vnum significauit vnitatem na-
 turæ, dicens, sumus, distinctionem perso-
 narum. Etsi in literis diuinis dij nominā-
 tur, tamen illud est, quòd per deos viri si-
 gnificentur illustri quadam laude aut di-
 gnitate celebrati. Ita intelligitur locus il-
 le psalmographi: Ego dixi: dij estis, & fi-
 lij excelsi omnes. Deos vocat illos, qui
 ob muneris & dignitatis excellentiam di-
 gni erant honore: & filios Dei adoptio-
 ne quadam, quoniam ad eos verbū Dei
 factum erat. Hunc locum adducit Chri-
 stus dominus ad impios Iudæos conuin-
 cendos, qui ipsum lapidibus obruere vo-
 lebant, quia se Deum faciebat, dicens a-
 pud Ioannem decimo: Nonne scriptum
 Ioan. 10 est in lege vestra: Quia ego dixi: Dij e-
 stis? Si illos dixit deos, ad quos sermo
 Dei factus est, & non potest solui scriptu-
 ra: quem pater sanctificauit, & misit in
 mundum, vos dicitis, quia blasphemat,
 quia dixi: filius Dei sum? Ac si diceret: Si
 illi appellantur dij, ad quos factum est
 Dei verbum, quāto magis ego, qui sum
 Dei verbum, per quod omnia facta sunt:
 & quem pater sanctum genuit, & misit
 in mundum, vt eum saluum efficiam?
 Ita hunc locum Cyrillus interpretatur.
 Aspicias igitur Deos sumi pro magnati-
 bus, & iudicibus, & magistratibus. Eodē
 modo Exodi vigesimo secundo: Domi-
 nus domus applicabitur ad deos. Hoc est
 ad iudices. Ac si dicat: Vocabitur in ius. Et
 paulo post: Ad deos vtriusque causa per-
 ueniet. Et rursus eodem capite: Dijs non

detrahes. Quibus in locis per Deos iudi-
 ces significantur. Ita intelligunt nonnulli
 illud psalmi quadragesimiseptimi: Quoniā P^{sal.} 46
 dij fortes terræ vehementer eleuati sunt.
 Potest tamen verti ex Hebræo: Quoniā
 Deo fortes terræ vehemēter eleuati sunt.
 Vel sic: Quoniam Deo scuta terræ ad-
 hæserunt, vehementer eleuatus est. Vt sit
 sensus: Quoniam reges & principes qui
 clypei terræ dicuntur, propterea quòd
 debeant populum protegere & sustenta-
 re: Dei fidem receperunt: eleuatus est &
 propagatus diuinus cultus. Illud etiam
 psalmi quadragesiminoni: Deus deorū P^{sal.} 49
 dominus locutus est: potest intelligi de
 iudicibus & principatum tenentibus, vel
 de angelis: ait enim beatus Dionysius in Diony.
 libro de diuinis nominibus, spiritus illos
 cœlestes quos angelos vocamus, deos etiā
 suo modo vocari. Nominat etiam sacra
 scriptura deos commentitios, vt eos de-
 testemur: vt capite vigesimo Exodi: Nō Exo. 20
 habebis deos alienos coram me. De qui-
 bus ait diuinus vates: Omnes dij gentiū P^{sal.} 95
 dæmonia. Cū igitur Deus accipiatur
 pro vero Deo, & pro principe & iudice,
 & pro dæmone & idolo, non debet coli
 nisi verus Deus adoratione latriæ. Id do-
 cuit Christus Deus noster, cū dixit Mat^{Matt.} 4
 thæi quarto, & Lucæ etiam quarto: Do-^{Luc.} 4
 minum Deum tuum adorabis, & illi so-
 li serues. Ac summa eius doctrinæ huc
 tendit, vt verum Deum colamus, qui ad
 significandam immensam bonitatē suā,
 cœlum & terram, & cætera omnia, quæ
 amplissimo cœli complexu continētur,
 condidit: ei seruiamus, eum com temple-
 mur, & summo amore prosequamur. Et
 ita perpetua in recta viuendi ratione con-
 stantia muniti cœlestē obtinebimus bea-
 titudinem, vbi Deo æuo sempiterno frue-
 mur.

mur. At Nabuchodonosor vera fide destitutus deos multos colebat, quibus ut hoc loco ait Daniel, tres pueri Hebræi diuinum cultum noluerunt tribuere, vñ solum Deum esse credentes, eumq; summo amore venerantes.

B ¶ *Tunc Nabuchodonosor in furore et ira præcepit, ut adducerentur Sidrach, Misach, et Abdenago: qui confestim adducti sunt in conspectum regis. Pronuntiãnsque Nabuchodonosor rex ait eis: Verè ne Sidrach, Misach, et Abdenago deos meos non colitis, et statuam auream quam constitui, non adoratis? Nunc ergo si estis parati, quacunque hora audieritis sonum tubæ, fistulæ, citharæ, sambucæ, et psalterij, et symphonie, omnisq; generis musicorum, prosternite vos, et adorete statuam, quam feci. Quod si non adoraueritis, eadem hora mittemini in fornacem ignis ardētis. Et quis est Deus, qui eripiat vos de manu mea? Respondentes Sidrach Misach et Abdenago dixerunt regi Nabuchodonosor. Non oportet nos de hac re respondere tibi. Ecce enim Deus noster quem colimus, potest eripere nos de camino ignis ardētis, et de manibus tuis ò rex liberare. Quod si noluerit, notum sit tibi rex, quia deos tuos non colimus, et statuam auream quam erexisti, non adoramus. Tunc Nabuchodonosor repletus est furore, et aspectus faciei illius immutatus est super Sidrach Misach et Abdenago. Et præcepit, ut succederetur fornax septuplum quàm succendi consueuerat. Et viris fortissimis de exercitu suo iussit, ut ligatis pedibus Sidrach Misach et Abdenago mitterent eos in fornacem ignis ardētis. Et confestim viri illi cum braccis suis, et tiaris, et calceamētis, et vestibus missi sunt in mediũ fornacis ignis ardētis. Nam iussio regis urgebat: fornax autem succensa erat nimis. Porro viros illos qui miserunt Sidrach Misach et Abdenago, interfecit flamma ignis. Viri autem hi tres*

idest Sidrach Misach et Abdenago ceciderunt in medio camino ignis ardētis colligati.

¶ *Tunc Nabuchodonosor in furore et ira Furibundus, & appetitione vltionis inflā-matus Hebræos iussit accersiri. Noluit eos ex solo auditu damnare, sed dedit eis locum respondendi. Iudex enim priusquàm ferat sententiam, debet partes audire. Id intelligens Festus dicebat, ut ait capite Actorũ vigesimo quinto diuus Lucas: Non est Romanis consuetudo damnare aliquem hominem, priusquàm is qui accusatur, præsentem habeat accusatores, locumque defendendi accipiat, ad abluenda crimina, quæ ei obijciuntur. Pro damnare legunt nonnulli donare: sed id est in sensu. Qui enim morti damnabatur, solebat accusatoribus dari, ut ipse eum vita priuarent. Si gentiles neminem damnabant nisi auditum, quanto magis Christiani id agere tenentur? Ita euangelicus pater familiæ villico apud se accusato ait: Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis tuæ. Lucae sexto-* Luc. 16. *decimo.*

¶ *Qui confestim adducti sunt.* Nimirum à ministris iustitiæ, vel ab aliquo regis famulo, vel ab ipsis accusatoribus: quod est probabilius. Perpende accusatorum diligentiam.

¶ *Verè ne.* Interrogat eos rex, ut veritatem cognoscat.

¶ *Nunc ergo si estis parati.* Etsi furore concitatus præceperit adduci hos tres viros Hebræos, tamen spatium illis tribuit pœnitendi. Ut si prostrati statuam colant, condonetur illis præteritum crimen: & prior culpa veniam consequatur. Sin autem colere neglexerint, in fornacem ignis mittantur.

¶ Quod si non adoraueritis. Hi tres adolentes erant regi grati propter Danielem, quem singulari beneuolentia comprehendebat: & ob ipsorum sapientiam & venustatem. Ideo eis primum delictum condonabat: quod nullum erat: imò virtutis actio. At tanti ponderis erat iracundia, qua concitabatur, vt eis mortem terribilem minitaretur, nisi eius colerent statuat.

¶ Et quis est Deus, qui eripiat vos de manu mea? Magna profecto cæcitas & amentia detestanda à superbia & furore inducitur: nam capite præcedente ostensum est, cum veri Dei potentiâ cognouisset, eumq; regum dominum ac deorum Deum vocasset. Vide subitam obliuionem, & intolerabilem insaniam. Eadem raptus Rabfaces Babylonius dux pio Ezechia Iudæorum regi dicebat: Non te decipiat Deus tuus, in quo confidis: non enim te poterit liberare. Vide Esaiam capite trigesimo septimo, & quartum librum Regum decimo octauo.

¶ Potest eripere nos. Sensus est. Tu rex interrogas, quis Deus nos poterit à te eripere: quasi dicas: nullus. At longè falleris opinione. Nos constanter respondemus, Deum nostrum posse nos liberare, si uoluerit. Vnde tyrannus existimabat esse uiris illis timorem illaturum, inde eis materiam fortitudinis nasci videbat. Eum enim Deum nominauit illis, quem illi colebant, qui solet eis opitulari, qui ad ipsum tanquam ad arcem tutissimam confugiunt. Ad illum uiri pietate, animique altitudine præstantes supplices accedunt, eiusque clementiam implorant. Et rebus afflictis ad capitis periculum accersiti, ab acerrimis hostibus undique pugnati, nulli calamitatum oneri succumbentes, sed

fiducia cœlestis præsidij seipsum excitantes, audacter exclamant cum diuino uate: Dominus illuminatio mea, & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ à quo trepidabo? Quemadmodum in literis diuinis calamitates & afflictiones dicuntur tenebræ: ita Deus earum depulsor dicitur illuminatio: quo implorato uiri iusti adducti in maximum periculum & extremum discrimen placida tranquillaque mente consistunt. Habent enim Deum, qui si eis expediat, eripiet eos à periculis, hostes à ceruicibus repellet, eosque in libertatem vindicabit. Ipse iustum Noë omni sapientia & nobilitate præstantem ab immensa vi aquarum, totiusque terræ eluione liberauit. Abraham illustribus laudibus celebratum, quem nulla potuerunt pericula à uirtute abducere, nec ab incepto honestatis cursu retardare, à Chaldaeis, Aegyptijs, & Chananæis mirabiliter eripuit. Ac ut multa strictim attingam, & breui complectar: ipse Deus liberauit ab immolatione Isaac, quem eius pater hostiam ad sacrificandum præbuerat: Iacob de manu Esau: Ioseph à mortis faucibus, & à uinculis, in quæ eius domina stimulis libidinis concitata coniecerat: Mosem, & Aaronem, & populum Israëliticum ex ore abstulit Pharaonis: ac extorques ex Aegyptiaca seruitute per medium maris admirabilibus prodigijs traduxit. Dauidé liberauit de manu Goliath: & postea Saulis, qui ei perniciem sæpe fuit machinatus: Iudith de manu Holofernis: Danielem à lacu leonum: Susannam à falso crimine in purissimam & castissimam vitam collato. Ipse liberauit Ezechiam à Sennacheribo, Ionam à ventre ceti, Hebræos à Babylonica seruitute. Ipse eripuit

Act. 12

Cor. 1

Genes. 7

Genes. 11

Genes. 14

Genes. 22

Genes. 28

Gene. 37

Gen. 41

Exo. 14

1. Re. 17

1. Re. 18

Iudit. 13

Dani. 6

Dani. 11

4. Re. 19

Ion. 2

1. Esdr. 1

Simile

Act. 12. puit Petrum à carcere vindice nefariorū
 scelerum, in quē vir omni sanctitate præ
 ditus, amplissimis virtutum ornamen-
 tis decoratus fuerat iniultissimè cōiectus:
 Cor. 7. & Paulum à naufragio, & infinitis peri-
 culis vindicauit, qui mentem abducebat
 à sensibus aliquando, & cogitationem à
 rebus caducis separabat, & ad cœlestium
 rerum contemplationem vir virtutibus
 omnibus septus rapiebatur. Huius præpo-
 tentis Dei fiducia roborati viri iusti peri-
 culis expositi non cadunt animo, nec vl-
 los inimicorum impetus ita extimescunt,
 vt à constantiæ gradu deiciantur. Ea quæ
 præclara mortalibus & egregia videntur,
 parua ducunt: firmaque ratione despiciūt:
 ea verò quæ acerba videntur, periculis &
 calamitatibus plena, quæ multa & varia
 in hominum vita versantur, ita tolerant,
 vt nihil à summa ratione insita in natura
 discedant, nihil à sapientium dignitate.
 Ac mortem potius subibunt, quàm verā
 Dei fidem relinquunt. Hac fortitudine
 muniti tres iuuenes Hebræi magno & ere-
 cto animo regi responderunt.

¶ *Quod si noluerit.* Non dicunt: quòd si nō
 potuerit: sed si noluerit. Quasi dicant: Si
 nos non liberauerit, nō erit, quòd nō pos-
 sit: sed quia ita nobis expedire videbit: iu-
 sta enim sunt, sed nobis aliquando occul-
 ta iudicia eius.

¶ *Deos tuos non colimus.* O singularem fi-
 dem, o egregiam animi fortitudinem, &
 admirabilem constantiam: Non timuerūt
 tyrannum, nec maximum illum rogam
 minacibus verbis ad terrorem cōstructū.
 Sed pro fide, pro veritate, pro honore Dei
 sui se morti obtulerunt. Tenemur enim
 potius mortem eligere, quàm fidem re-
 pudare, & animam scelere polluere. Quē
 admodum armenius mus animal paruum

albi coloris, appellatum à Lusitanis armi-
 nho adeò munditiam diligit, vt velit po-
 tius mori, quàm foedari, ita vt illito sordi-
 bus ostio foueæ aut caueæ capi potius à ve-
 natoribus, quàm pollui patiatur: sic vir ve-
 rè Christianus tanti aestimare debet ani-
 mi candorem, vt velit potius pro Christo
 mortem oppetere, quàm fidem relinque-
 re, aut animum flagitij foeditate macula-
 re. Inuenies huius animalis naturā apud
 Pierium Valerianum libro tertiodécimo
 hieroglyphicorum: & apud Franciscum
 Petrarcham, qui illud carminibus celebra-
 uit. Diuus Cyprianus incidēs in hūc Da-
 nielis locum libro quarto epistolarum ita
 ait. Cum se crederent, & pro fide sua sci-
 rent, posse etiam de præsentis supplicio li-
 berari, iactare hoc tamen, & vendicare si-
 bi noluerunt: docentes quòd nō eis minor
 esset confessionis virtus sine testimonio
 passionis. Addiderunt posse omnia Deū
 facere, se tamen non in hoc fidere, vt libe-
 rari in præsentis vellent, si illam liberta-
 tis & securitatis æternæ gloriam cogi-
 tarent.

¶ *Immutatus est.* Hoc dicit, quia ani-
 mi perturbatio in facie sæpenumero ap-
 paret.

¶ *Cum braccis suis, & tiarīs.* Braccæ vestes
 sunt, quibus crura teguntur. Sed ita etiā
 vocantur vestes fluxæ in tonsā, ac varij co-
 loris, quibus olim utebantur Galli Narbo-
 nensis prouinciæ cultores authore Diodo-
 ro Siculo libro sexto: qui eam obcausam
 Braccati vocabantur. Hi mari Mediterra-
 neo in Hispaniam vltiorem nauigarūt,
 vt referunt Florianus à Campo & Ioan-
 nes Vasaëus, & in prouincia inter Duriū
 & Minium condiderunt urbem, que La-
 tinè Braccara, Lusitanè verò Braga appel-
 latur. Tiara est genus pilei teste Hierony-
 mo,

Pieri.

Petrar.

Cypria.

Diodo.

Floria.

Vasaë.

Hieron.

mo,

mo, quo Chaldaeorum & Persarum gens
 Ezecc. 23. vti solebat: cuius meminit Ezechiel di-
 cens capite vigesimotertio: Cùm vidif-
 sent viros depictos, & tiaras in capiti-
 bus eorum.

¶ *Nam iussu regis urgebat.* Reddit cau-
 sam, quare viri illi Hebræi non fuerunt
 vestimentis spoliati: sed illis induti missi
 sunt in fornacem, & flammis expositi:
 quia tam effrenata erat ultionis auiditas
 apud regem, vt spatium non permitte-
 ret eos nudandi.

¶ *Interfecit flamma ignis.* Hi viri qui in
 flammis coniecerunt innocentes Hebræos,
 erant viribus muniti, sed immanes & bar-
 bari. Quare voluit Deus, vt essent flam-
 mis absumpti, quibus tres pueri fuerunt
 liberati. Amisit Nabuchodonosor viros
 non imbecillos, sed viribus pollentes, vt
 non solum ille miraculo deterreretur, sed
 exercitus eius detrimentum acciperet. For-
 tasse illi qui flammis flagrauerunt, persua-
 serunt regi, vt eam fornacem, & incen-
 dium illud pararet ad exitium Hebræorum.

At ita diuina iustitia exigente foderunt fo-
 ueam, vt verbis vtar Dauidis psalmo. 56.
 & inciderunt in eam. Quod etiam de A-

Esth. 6. man in Mardocheum capite sexto Esther
 scriptum legimus: suspensus est enim in
 patibulo, quod ei per summum scelus pa-
 rauerat. Solent enim impij in perniciem
 illam incidere, quam alij machinantur.

Psal. 7. Vnde Dauid psalmo septimo: Lacum, in-
 quit, aperuit, & effodit eum, & incidit in

Psal. 9. foueam, quam fecit. Et psalmo nono: In
 operibus manuum suarum comprehen-

Eccle. 10. sus est peccator. Et Salomon capite Ecce-
 siasticis decimo: Qui fodit foueam, incidet

Prou. 22. in eam. Et Prouerbiorum vigesimo secun-
 do: Qui seminat iniquitatem, metet ma-

lum: & virga iræ suæ consummabitur.

Hoc est finem habebit eius impia domi-
 natio. Vel vt alij vertunt: & virga iræ suæ
 perdet illum.

¶ *Viri autem hi tres.* Iuuenes erant He-
 bræi illi, vt ait Theodoretus, veluti in flo-
 re ætatis. Quare aliquando pueri vocan-
 tur, aliquando viri, vt hoc loco, quia iue-
 nilem degebant ætatem. Sed pueri erant
 propter innocentiam, viri propter animi
 fortitudinem. Vir enim interdum homi-
 nem fortem, magnique animi significat:

vt capite quarto primi Regum: Confor-
 tamini, & estote viri. Vnde viriliter age-
 re, est forti & erecto animo incumbere in
 virtutem: vt capite sextodecimo epistolæ
 prioris ad Corinthios: Vigilate, state in
 fide, viriliter agite. Hæc est causa, cur viri
 ttes Hebræi appellantur. Quanto am-
 plius crescebant ætate, tanto magis auge-
 bantur virtute. Nam vt diuus ait Grego-
 rius: nemo repente fit summus. Quem-
 admodum pingendi ars incoepit à lineis,
 vt Plinius ait libro. 35. deinde singulis co-
 loribus imitata est rerum imagines: po-
 stea accessit lumen, & umbra, & oleum
 cum colorum varietate, donec ad sum-
 mam perueniret admirationem: sic vir-
 tus in hominibus non statim perfecta est,
 omnibusque numeris absoluta: sed sen-
 sim augetur, donec ad fastigium perducitur.

Tu verò perpende. In Babylonica re-
 gione colebantur statuæ aureæ, viri autem
 innocentes in flammis ignium conijcie-
 bantur. Eodem modo in mundo sæpe ty-
 ranni & vani homines coluntur, iusti au-
 tem igne calamitatum vexantur.

¶ *Ceciderunt.* Explanat modum, quo eie-
 cti sunt in caminum. Mittuntur ligati in
 fornacem, & ferreis vinculis astricti, & ca-
 dunt in medium incendij: & flamma ti-
 mens non tangit eos. Arserunt vincula

ferrea,

ferrea, & vincitorum corpora non læde-
bantur. Subitò cessauit ignis, & refrige-
rationem flammæ dederunt. Magnum
profectò miraculum, & perpetua dignū
memoria. Hucusque legunt Hebræi:
media quæ sequuntur vsque ad finem
hymni trium puerorum, in Hebraico
non habentur.

Quæ sequuntur, in Hebræis voluminibus nō reperi
Qua de re vide præfationē nostrā ad lectōrē.

D *Et ambulabant in medio flammæ laudā-
tes Deum, & benedicentes domino. Stans
autem Azarias orauit sic, aperiensq; os suum
in medio ignis ait: Benedictus es domine
Deus patrum nostrorum, & laudabile &
gloriosum nomen tuum in secula. Quia iustus
es in omnibus, quæ fecisti nobis: & uniuersa
opera tua vera, & via tua recta, & om-
nia iudicia tua vera. Iudicia enim vera fe-
cisti iuxta omnia, quæ induxisti super nos, &
super ciuitatem sanctam patrum nostrorum
Ierusalem: quia in veritate & in iudicio in-
duxisti omnia hæc propter peccata nostra. Pec-
cauimus enim, & iniquè egimus recedentes
à te, & deliquimus in omnibus: & præcepta
tua non auduimus, nec obseruauimus, nec feci-
mus, sicut præceperas nobis, ut bene nobis ef-
set. Omnia ergo quæ induxisti super nos, &
uniuersa quæ fecisti nobis, vero iudicio feci-
sti. Et tradidisti nos in manibus inimicorum
nostrorum iniquorum & pessimorum, præua-
ricatorumq;: & regi iniusto, & pessimo ultra
omnem terram. Et nunc non possumus aperi-
re os: confusio & opprobrium facti sumus ser-
uis tuis, & his, qui colebant te. Ne quæsumus
tradas nos in perpetuum propter nomen tuū.
Et ne dissipēs testamentum tuum, nec auferas
misericordiam tuā à nobis propter Abra-
ham dilectum tuum, & Isaac seruum tuum,
& Israel sanctum tuum: quibus locutus es pol-
licens, quod multiplicares semen eorum sicut*

*stellas cæli, & sicut arenam, quæ est in litore
maris: quia domine imminuti sumus plusquā
omnes gentes: sumusq; humiles in uniuersa
terra hodie propter peccata nostra. Et non
est in tempore hoc princeps, & dux, & pro-
pheta: nec holocaustum, nec sacrificium, nec o-
blatio, nec incensum, nec locus primitiarum co-
ram te, ut possimus inuenire misericordiam
tuam. Sed in anima contrita, & spiritu hu-
militatis suscipiamur.*

¶ *Et ambulabant in medio flammæ.* Non
enim in os fornacis missi sunt, sed intus
in medium flammarum, ut citius com-
burerentur.

¶ *Laudantes Deum.* Liberatorem suum.
Erat tyrannus incensus furore, & fornax
incensa igne. Sed quanto incendium ve-
hementius erat, tanto amplius virtus san-
ctorum iuuenum veluti aurum in igne
approbatur. Quanto magis crescebat
flammæ, tanto viris iustis ampliorū lau-
dum materiam præbebant. Quāto enim
ardētiorem iniuriarum & suppliciorum
ignem impij aduersus pios componunt,
tanto ipsis nec opinati parāt clarioris glo-
riæ syluam, & illustriorem nominis am-
plitudinem. Ut aurea corona non confla-
tur & perficitur sine igne, & multis icti-
bus, quibus tunditur aurum: sic vera glo-
ria non obtinetur sine labore, & multis
calamitatibus, quibus viri iusti premun-
tur. Qui verò viros pios charitate muni-
tos vexant, similes sunt aurificibus coro-
nas aureas efficientibus, quibus non ipsi,
sed alij decorantur. Considera nunc He-
bræorum coronam à Chaldæis impiè cō-
flatam, & sertum per contraria contex-
tum: ac factos trophæi testes ipsos inimi-
cos. Nisi Ioseph à fratribus venderetur,
non esset in excelsa dignitate constitu-
tus. Ea via adeptus est illustres honores,
& am-

E

Similitu
do.Similitu
do.

Gen. 37.

Gen 41.

COMMENT. IN DANI.

& amplam famæ celebritatem, qua ei in uidia concitati fratres ignominiam, & perpetuam nominis obliuionem parare putauerunt. Sæuiebat aduersus tres iuuenes Babylonius tyrannus natione & immanitate barbarus: sed nesciebat, quid faceret: non enim uiris iustis veri Dei fiducia roboratis, sed sibi, & militibus suis dedecus & perniciem moliebatur. Sæuiebat, non ut crescerent Hebræorum cruciatus, sed ut cunctis ostenderetur diuina potestas. Parabat incendium, exaggerabat flammam ipse iracundia incensus, & immanitate inflammatus. Misit in rogam uiros pietate, religione, sapientia præstantes. Sed perpende Dei bonitatem & potentiam. Fugiunt flammæ, cedunt ignes, incendia expauescunt, ardor ipse in refrigerationem conuertitur. Rogus discedit à uiris sanctis iustè, qui fuerant damnati iniustè: & eorum hostes meritò consumit: iustis obsequium præstat, iniustis interitum administrat. Eos innocentes ostendit, quos tyrannus dignos supplicio putabat, eos verò iudicio maleficij conuincit, quos ille censebat merita in cœlum vocasse. Ignis absoluit, quos condemnat rex crudelis, & in eos animaduertit, quos ipse laudibus iudicabat efferendos. Itaque Nabuchodonosor aspicit suorum multam ac poenam, & Hebræorum incolumitatem ac gloriam. Quid hoc spectaculo notabilis? quid hac uictoria illustrius? quid hoc trophæo præstantius? Sed quid miraris? Non solum ignis, sed omnia alia elementa diuino numini obediunt. Tres autem pueri uidentes admirabile Dei iudicium eum laudibus gaudio affecti efferebant.

Psal. 96 Ita faciunt animæ Deo deuotæ in similibus euentibus, iuxta id psalmi nonage-

simisexti: Exultauerunt filia Iudæ propter iudicia tua domine.

¶ *Stans autem Azarias.* Azarias idem est quod auxilium Dei. Eius auxilio stabat fide & fortitudine roboratus.

¶ *Aperiensq; os suum.* Quasi sapientiæ & virtutum thesaurum. De Christo thesauro abscondito dictum est Matthæi. 5. Mtt. 13. i. att. 5. Aperiens os suum docebat eos. Multi os aperiunt, ut fallant, ille ut doceret, & uiam ad consequendam æternam beatitudinẽ ostenderet.

¶ *Deus patrum nostrorum.* Meminit antiquorum patrum, in quibus priscis temporibus fides quæ per charitatem operatur, mirabiliter splenduit, & refulsit: ut eius obsecratio grata Deo esset. Eodem modo fecit Moses capite trigesimo secundo Exodi in precibus, quas fudit ad Deum ad eius iram in vituli conflatione placandam. Exod. 32.

¶ *Et uniuersa opera tua uera.* Cùm ueritas non operibus, sed uerbis tribuatur, posset quaeri, cur hoc loco Dei opera dicantur uera? Sed in promptu est responsio: nam apud homines opera differunt à uerbis: apud Deum autem idem est dicere & facere: iuxta illud psalmographi: Psal. 33. Ipse dixit, & facta sunt. Vnde mater filiorum Zebedæi dominum Iesum alloquens: Matt. 20. Dic, inquit, ut hi duo filij mei sedeant, unus ad dexteram tuam, & unus ad sinistram in regno tuo. Et centurio: Matt. 8. Dic uerbo, & sanabitur puer meus. Vel dicuntur Luc. 7. Dei opera uera ad differentiam operum hominum, quorum multa speciem habentia bonitatis, mala tamẽ sunt. Eamq; ob causam falsa sunt, quia simulata & ficta foris apparent bona: intus autem plena sunt dolis & fallacijs. Hæc simulatio uitiosa est, & è uita tollenda: aufert enim iudicium